

IDENTIFIERING OCH FÖRVALTNING AV KYRKLIGA KULTURVÄRDEN

HANDBOK

Innehåll

INLEDNING	4
Förord	4
Bakgrund	5
Mål och syfte	5
Vem riktar sig handledningen till?	5
Upphovsman	6
Vad är kyrkliga kulturvärden?	6
Disposition	9
VARIERA IDENTIFIERINGSMETODEN UTIFRÅN BEHOV	10
A- Fullständig identifiering av kulturvärden	12
B- identifiering av kulturvärden utan intressenter	12
C- förenklad modell, exkludera bruksvärde	12
P- Prioritering	13
Pastoralt övertaliga fastigheter och inventarier - prioriteringar	14
Pastoralt underutnyttjade fastigheter och inventarier – förändra kyrkomiljön	15
Utvidgat bruk (sambruk, mångbruk)	15
Ny- om- eller tillbyggnad	15
Vård och skötsel	16
Vård- och underhållsplan	16
Skötselinstruktioner	16
Preventiv konservering/dagligt underhåll	16
Konservering	16
Renovering, underhåll av byggnadsdelar	17
Öppenhet och tillgänglighet	17
Säkerhet	19
Övriga behov	20
Klimatutredning	20
Kunskapsutveckling	20
Policy och strategier för det kyrkliga kulturarvet	20
Revidera tidigare dokument	21
Kulturhistorisk konsekvensbeskrivning	21
INITIATIV OCH PROJEKTSTART	22

Projektorganisation	22
Styrgrupp	22
Referensgrupp	22
Projektgrupp	22
Antikvarisk kompetens	23
Projektbeskrivning	23
Ambition	24
Transparens	24
Projektgrupp genomför identifiering	24
ARBETSPROCESS – IDENTIFIERING AV KULTURVÄRDEN	26
Steg 1: Identifiera platsen	26
Steg 2: Identifiera intressenter	27
Steg 3: Identifiera kulturvärden med hjälp av intressenter	28
Steg 4: Identifiera kulturvärden genom projektgruppens kompetens	31
Steg 5: Urval av kulturvärden	32
Steg 6: Kommuniera kyrkliga kulturvärden och åtgärder	33
Revidera kulturvärden	36
ARBETSPROCESS – PRIORITERING MELLAN FASTIGHETER ELLER INVENTARIER	37
Steg 1: Behovsutredning	37
Steg 2: Kategorisera kulturvärden och användning	39
Steg 3: Bestäm underhållsnivå och föreslå åtgärder	41
Användning och kostnader	50
BEDÖMNING, BESLUT OCH VERKSTÄLLNING	52
REFERENSER	53

Bilagor:	Vad är kyrkliga kulturvärden - ordlista
	Förutsättningar för det kyrkliga kulturarvet
	Checklistor

INLEDNING

Förord

Det finns omkring 3500 kyrkor som ägs och förvaltas av Svenska kyrkan men där kulturarvet tillhör alla. Svenska kyrkan är inte en enda aktör utan består av ungefär 900 församlingar som är ägare och förvaltare av kyrkobyggnader, anläggningar och föremål som tillsammans med innehållet i verksamheten bildar det kyrkliga kulturarvet. Stiften stöder församlingarna med antikvarisk och byggnadsteknisk kompetens. Svenska kyrkan på nationell nivå verkar för att stödja stiften för att de i sin tur ska kunna ge rätt stöd till församlingarna. Både stiften och kyrkan på nationell nivå har ett regionalt respektive nationellt tillsyns- och samordningsansvar.

Kyrkomiljöerna finns till för att församlingarna ska kunna utföra sina uppdrag. Församlingarnas uppdrag finns beskrivet i kyrkoordningen som är det styrande dokumentet för all kyrklig verksamhet. I kyrkoordningen beskrivs församlingens grundläggande uppdrag att fira gudstjänst, bedriva undervisning samt utöva diakoni och mission. Där står också att kyrkobyggnader och inventarier ska underhållas så att de kan tjäna sitt ändamål.

Alla Sveriges kyrkomiljöer används på olika sätt och i olika grad. Att kyrkobyggnaderna används i sin ursprungliga funktion gör dem till ett levande kulturarv, och en stor del av en kyrkas kulturvärde ligger i obrutet och kontinuerlig användning som gudstjänstlokal. Även om liturgier, seder och riter har, och kommer att förändras över tid, kan själva användning av en kyrkobyggnad som gudstjänstlokal betraktas som en av de viktigaste värdebärarna. Kyrkorna används också av andra skäl än gudstjänstfirande. För att lyssna på en konsert, tända ett ljus och uppleva en stunds stillhet, eller av historiskt intresse.

Det kyrkliga kulturarvet tillhör alla, medlemmar såväl som icke medlemmar. I kulturmiljölagen har samhället uttryckt statens vilja att skydda kyrkor som ett gemensamt kulturarv. Idag är det ett självklart mål i förvaltningen av kyrkomiljöerna att de nu och i framtiden ska vara angelägna och tillgängliga för alla.

Detta är Svenska kyrkans handledning för identifiering och förvaltning av kyrkliga kulturvärden. Handledningen är ett flexibelt verktyg i arbetet med att utveckla och använda kulturarvet som resurs för församlingen och för samhället. Den ska också vara ett stöd vid kulturhistoriska konsekvensbeskrivningar och i de prioriteringar som Svenska kyrkan på lång sikt kommer att behöva göra när det gäller kulturvärden och fastigheter.

Att införskaffa en lokal eller en byggnad och sedan bruka och förvalta den är en stor investering i kapital och mänskligt engagemang oavsett om byggnaden är kulturhistoriskt intressant eller inte. Likaså är det resurskrävande att bygga om, hyra ut, eller göra sig av med en byggnad. Konsekvenserna av ett sådant beslut sträcker sig långt fram i tiden och kan ha genomgripande betydelse för församlingens verksamhet under årtionden. Detta är något som alla församlingar måste beakta i sin förvaltning av kyrkliga miljöer.

Genom att ha ändamålsenliga kyrkomiljöer och aktivt och medvetet förvalta det kyrkliga

Identifiering och förvaltning av kyrkliga kulturvärden - Inledning

kulturarvet kommer Svenska kyrkan att bevara, använda och utveckla kulturarvet. Kulturarvet bör ses som en resurs för den ordinarie verksamheten, där alla medlemmar räknas, och som ett medel att uppnå den grundläggande uppgiften; fira gudstjänst, bedriva undervisning samt utöva diakoni och mission. Även begravningsverksamheten innefattas i fråga om kyrkors verksamhet och är ett område där kulturarvet kan vara en möjlighet.

För att kunna utveckla och utföra förändringar i en kyrkomiljö måste platsens kulturvärden och de förutsättningar som finns för att förvalta dem identifieras. Det kan göras genom den process som presenteras i denna handledning.

Bakgrund

Under åren 2007-2010 genomfördes en utvärdering av kulturhistoriska karaktäriseringar och värderingar som gjorts runt om i landet. Dessa karaktäriseringar är i huvudsak utförda enligt en modell framtagen av Riksantikvarieämbetet och som syftar till att identifiera de kulturhistoriska värdena som skyddas enligt kulturmiljölagen.

Karaktäriseringarna har inte visat sig användbara inom Svenska kyrkan. För att göra dem mer användbara behöver de identifierade värdena motiveras bättre och tydligare kopplas till verksamheten. Dessutom hade det varit önskvärt med ett större inflytande från intressenter och församlingen.

Därför har Svenska kyrkan tagit fram en handledning för att identifiera kulturvärden som ska vara en hjälp i förvaltningen. Detta arbete kan dock utgå från de tidigare gjorde karaktäriseringarna och kompletteras med fler aspekter.

Mål och syfte

Målet med denna handledning är att bidra till att göra landets kyrkomiljöer levande, tillgängliga och välkomnande för alla människor och kommande generationer. Handboken tar även tillvara på de kulturpolitiska målen, att bevara, använda och utveckla kulturarven.

Handledningens syfte är att öka kunskapen om, och engagemanget för, förvaltningen av kyrkliga kulturvärden och de levande kulturarven. Syftet är också att göra karaktäriseringarna relevanta för beslutsfattare i stift och i församlingar för att på så sätt öka användningen av bedömningarna i förvaltningen av kyrkliga kulturvärden inom Svenska kyrkan ökas.

Man ska kunna se vilka kulturvärden som finns och vilka som är viktiga i en kyrkomiljö, och hur de sedan kan utvecklas i församlingens verksamhet. Kulturvärden ska ses i en bred kontext där materiella och immateriella värden är lika högt prioriterad. Handledningens produkt, själva dokumentationen ska vara tydlig och pedagogisk och beslutsvägarna ska kunna granskas i efterhand.

Vem riktar sig handledningen till?

Detta är ett verktyg för församlingar och stift för att identifiera och förvalta Svenska kyrkans kulturvärden. Handledningen riktar sig till fastighetsansvariga, kyrkoherdar och ledamöter i kyrkoråd och församlingsråd samt till antikvarier eller konsulter som anlitas av församlingar eller stift för att identifiera kulturvärden enligt den process som beskrivs här. Handledningen

Identifiering och förvaltning av kyrkliga kulturvärden - Inledning
riktar sig också till tjänstemän på stift med ansvar för fastigheter. Innehållet är flexibelt för att passa olika typer av utredningar som rör kulturvärden i kyrkliga miljöer som ägs eller förvaltas av Svenska kyrkan.

Upphovsman

Denna handledning har tagits fram av en arbetsgrupp från Svenska kyrkan med stöd av en referensgrupp som har haft möjlighet att lämna synpunkter på handledningen. I referensgruppen har ingått representanter från; Svenska kyrkans arbetsgivarorganisation, Riksantikvarieämbetet, länsstyrelser, länsmuseum, församling, stift, universitet, privata konsulter, antikvarier och arkitekter.

Vad är kyrkliga kulturvärden?

Ett grundläggande ställningstagande som utgår från kulturmiljölagen är att alla kyrkomiljöer* är värdefulla och gemensamt har ett värde då de vittnar om samhällets uppbyggnad genom århundraden. Men vad är kyrkliga kulturvärden* egentligen?

I sin allra bredaste betydelse kan kulturarvet* sägas vara alla spår och uttryck av mänsklig verksamhet som överhuvudtaget finns. Ett kulturarv kan vara materiellt eller immateriellt*, representativt eller ovanligt, uråldrigt eller samtida, omhuldat eller kontroversiellt.

Idag ser vi en strikt uppdelning mellan materiellt och immateriellt kulturarv som omöjlig. Alla materiella företeelser, som byggnader eller objekt, har någon form av immateriellt arv knuten till sig. Det är berättelser som förmedlar kunskap som går att läsa genom de föremål, byggnader och platser som bevarats genom århundraden. De berättelser som föremålen bär inom sig är det som är intressant och som gör det till kulturarv och bevarandevärt.

På samma sätt som det fysiska kulturarvet är knutet till något immateriellt, är ofta ett immateriellt kulturarv knutet till en byggnad, plats eller ett föremål. Till exempel är språk ofta knutna till en geografiskt avgränsad plats. Riter och sedvänjor har ofta utförts på en speciellt utsedd eller avsedd plats, så som en kyrka.

Det kyrkliga kulturarvet är alla de spår av kyrkans tusenåriga verksamhet, som finns kvar idag. Det inkluderar kyrkomiljön, riter, traditioner, kyrklig verksamhet och organisation. Det kyrkliga kulturarvet är både en nationell och lokal företeelse och kan vara generellt* eller individuellt*.

Det är inte bara arvet som berättar om dåtiden som är värdefullt i kyrkomiljöerna, utan även nutid och det som kommer att vara kyrkans framtid. Därför används begreppet kyrkliga kulturvärden* i denna handledning. Det är ett brett och inkluderande begrepp som signalerar att de kyrkliga kulturvärdena inte enbart är historiska utan också samtida och framtida. Ett värde* är en social konstruktion, alla värden är tillskrivna och att värdet är kopplad till en värdebärare* som inte är värdefull i sig, men utifrån det sätt vi betraktar dem. Vad som ses som värdefullt förändras ständigt och varierar över tid.

I denna handledning delas kyrkliga kulturvärden upp i två huvudkategorier. Kulturhistoriska

* Begreppet finns utförligare beskrivet i bilagan *Vad är kyrkliga kulturvärden – ordlista*.

Identifiering och förvaltning av kyrkliga kulturvärden - Inledning
värden* och bruksvärden*. Tabellen på nedan är ett stöd för arbetet med de kyrkliga kulturvärdena. I den berörs även kyrkliga bruksvärden*, ickekyrkliga bruksvärden*, kunskapsvärden* och upplevelsevärden*.

En uppdelning av kulturvärden i olika kategorier är egentligen inte möjlig, då allt hänger samman och nästan alla kyrkliga kulturvärden hör hemma i flera kategorier. Exempelvis kan ett föremål eller en kyrkobyggnads egenskaper bedömas ha både upplevelsevärden och bruksvärden. Den uppdelning som presenteras här är tänkt att fungera som ett stöd vid utförandet av en identifiering av kulturvärden. Genom att ha kategorierna i åtanke när man genomför identifieringen är det mindre risk att man bortser från något. Men det är viktigt att komma ihåg att det inte nödvändigtvis finns värden ur alla kategorier i alla kyrkomiljöer, och att det, i de flesta fall, inte är nödvändigt att redovisa värden kategorivis, utan att de främst är ett hjälpmedel under arbetets gång. Det finns flera olika sätt att dokumentera de beskrivna kulturvärdena och det är upp till antikvarien och projektgruppen att avgöra vilket man använder sig av.

Den här presenterade uppdelningen är också tänkt att binda samman metoden i denna vägledning med tidigare praxis där uppdelning av värden i kategorier är vanligt. Liksom för att urskilja vad som berörs av kulturmiljölagen, där endast de kulturhistoriska värdena skyddas.

Uppdelningen fyller ytterligare en funktion; genom att tillämpa en sortering av olika typer av värden, kan handledningen varieras efter behov. Vid tillståndsprövning hos länsstyrelsen är det till exempel de kulturhistoriska värdena som är viktiga att ta fram. Vid en prioritering av ett fastighetsbestånd kan de kyrkliga bruksvärden behöva vägas mot de kulturhistoriska värdena. I en sådan situation är det viktigt att få en helhetsbild av samtliga värden.

Identifiering och förvaltning av kyrkliga kulturvärden - Inledning

Kyrkliga kulturvärden	Bruksvärden	Kyrkliga bruksvärden	<i>En värdebärare som anses värdefullt utifrån dess potential att användas inom församlingens uppdrag.</i>	Värdebäraren har funktion som gynnar till exempel: • gudstjänst/liturgin • diakonin • missionen • undervisningen • begravningsverksamhet
		Icke kyrkliga bruksvärden	<i>En värdebärare som anses värdefullt utifrån dess potential att användas, till icke kyrkliga ändamål.</i>	Värdebäraren har funktion som gynnar till exempel: • icke kyrkliga evenemang • personliga relationer och traditioner • historieförmedling • rekreation
	Kulturhistoriska värden	Upplevelsevärden	<i>En värdebärare som anses värdefullt för hur kyrkomiljön upplevs.</i>	Värdebäraren ger upplevelser av till exempel: • skönhet/estetik • arkitektur • patina • kvalitet • konstnärlighet • ålder • miljö • identitet • kontinuitet
		Kunskapsvärden	<i>En värdebärare som anses värdefull genom dess förmåga att ge kunskap om hur något tidigare förhållit sig.</i>	Värdebäraren ger kunskap inom till exempel: • vetenskapshistoria • socialhistoria • liturghistoria • personhistoria • konsthistoria • arkitekturhistoria • byggnadshistoria • byggnadsteknikhistoria • samhällshistoria • teknikhistoria • park/kyrkogårdshistoria

Disposition

Skrivs senare.

UTKAST

VARIERA IDENTIFIERINGSMETODEN UTIFRÅN BEHOV

Identifieringen av kyrkliga kulturvärden ska utgå från vilket behov som ligger till grund för att den genomförs. De olika behoven kräver att värden identifieras i olika utsträckning, för att få ett så användbart material som möjligt. Det här kapitlet beskriver först fyra olika varianter av identifieringsmodellen och tar upp ett antal behov som kan förekomma inom församlingar och anger vilken typ av identifiering som rekommenderas för respektive behov. De olika typerna av identifiering anges med en bokstav (A-C och P).

Alla identifieringsprojekt genomförs enligt samma process och utgår ifrån samma steg. Variationen i metoderna för olika behov finns i vilken utsträckning man genomför identifieringen och vilka av stegen man genomför.

Tabellen nedan sammanfattar vilka behov som finns och föreslår en typ av arbetsprocess för de olika behoven. För att läsa mer om respektive behov hänvisas till respektive rubrik i detta kapitel.

Tabellen anger också om en åtgärd är tillståndspliktig. Alltså om den kräver tillstånd från länsstyrelsen för att genomföras. Även huruvida åtgärden kan få kyrkoantikvarisk ersättning anges.

BEHOV	Typ av identifieringsmodell som ska användas	Åtgärden kan få kyrkoantikvarisk ersättning (KAE)	Åtgärden är tillståndspliktig om kyrkomiljön har tillkommit före utgången av år 1939, och tillhörde Svenska kyrkan den 31 december 1999
Pastoralt övertaliga fastigheter eller inventarier - prioriteringar			
Utredning inför eventuell avyttring av byggnad/fastighet/inventarie	A med P	Nej	Ja
Prioritering av byggnad/fastighet/inventarie	A med P	Nej	Ja
Pastoralt underutnyttjade fastigheter eller inventarier – förändra kyrkomiljön			
Omgestaltning av kyrkorum	A	Ja ¹	Ja
Tillbyggnad	A	Ja ¹	Ja
Omgestaltning av kyrkogård	A	Ja ¹	Ja
Vård och skötsel			
Upprättande av vård – och underhållsplan	B med C	Ja	Nej ³
Upprättande av skötselinstruktioner	B med C	Ja	Nej
Upprättande av vårdplaner för utomhusmiljö	B med C	Ja	Nej
Konservering, rengöring, reparation av inventarier och fasta gravanordningar	A eller B	Ja	Ja
Renovering, underhåll av byggnadsdelar	A eller B	Ja	Ja
Öppenhet och tillgänglighet			
Kunskapsuppbyggnad inför ökat öppethållande	A eller B	Ja ¹	Nej
Kunskapsuppbyggnad inför utökad information/tillgänglighet	A eller B	Ja ¹	Nej
Åtgärder för fysisk tillgänglighet	A	Ja ¹	Ja
Säkerhetsåtgärder inför ökat öppethållande	A	Ja ¹	Ja/Nej
Säkerhet			
Plan för restvärdesräddning och katastrofberedskap	A med/utan C	Ja	Ja

Stöld- och brandskyddsinstallationer	B med C	Ja	Ja
Upprättande av utrymningsplan för kulturhistoriska föremål	A eller B med C	Ja	Nej
Övrigt			
Klimatutredning	A	Ja ²	Nej
Policy och strategier för kulturarvet	A	Ja	Nej
Kunskapsutveckling	A eller B	Nej	Nej
Kulturhistorisk konsekvensbeskrivning	B med C	Ja	Nej ⁴

¹Gäller endast utredning av kulturvärden eller för antikvariska merkostnader.

²Gäller om det finns klimatrelaterade skador på eller stark misstanke om bristande bevarandeklimat.

³En antagen vård- och underhållsplan är ett krav för att få KAE för andra åtgärder. Länsstyrelsen ska också få möjlighet att uttala sig om den färdiga planen.

⁴Konsekvensbeskrivning krävs i ansökan till länsstyrelsen vid tillståndspliktiga åtgärder.

Om E anges efter en metod ska den först angivna metoden genomföras på det förenklade sättet. Se rubrik nedan.

A- Fullständig identifiering av kulturvärden

Metoden innebär att man genomgår alla steg i metoden för identifiering av kulturvärden.

B- identifiering av kulturvärden utan intressenter

En del behov kräver inte att man använder sig av intressenter i identifieringen. De processerna genomförs enligt följande. Notera att steg 2 och 3 inte finns med i metoden.

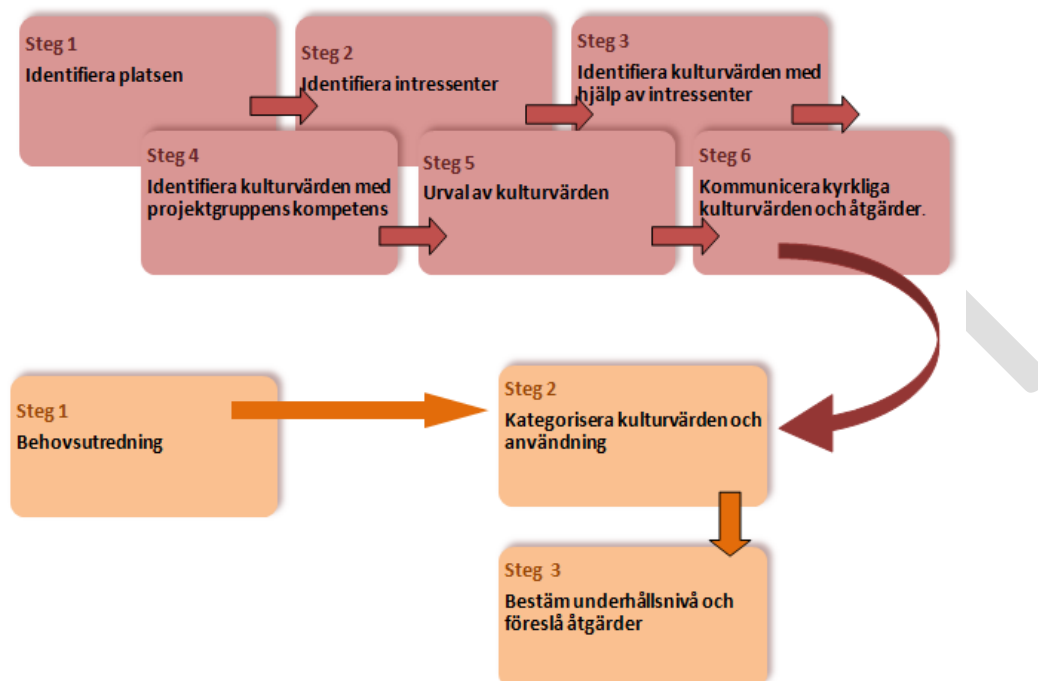
C- förenklad modell, exkludera bruksvärde

En del utredningar behöver bara beröra de kulturhistoriska värdena, de som skyddas enligt kulturmiljölagen.

En sådan identifiering kan göras antingen enligt processerna A eller B men på ett sätt där bruksvärden inte noteras i rapporten. När C anges vid en modellbeteckning läggs ett filter över arbetsprocessen som beskrivs i metoden för respektive bokstav. Detta filter innebär att identifieringen inte blir lika omfattande men att identifiering sker på precis samma sätt som i beskrivs metoden, dock utan att identifiera bruksvärden.

P- Prioritering

För behov där prioritering av fastigheter eller inventarier används metod A och en speciell prioriteringsmetod där resultatet av identifieringen av kulturvärden används i ett av stegen.

Pastoralt övertaliga fastigheter och inventarier - prioriteringar

Församlingarna har ett ansvar att förvalta både kyrkobyggnader och inventarier enligt.

Kyrkobyggnader och inventarier ska enligt kyrkoordningen underhållas så att de kan tjäna sina ändamål. Om de av någon anledning inte kan tjäna sina ändamål, eller om de på något sätt betraktas som överflödiga för verksamheten, kan församlingen vilja avyttra dem på något sätt.

Många församlingar står inför förvaltningsproblem då de har fler byggnader och föremål än vad verksamheten kräver. Om församlingar har önskemål om att avyttra någon av sina fastigheter eller inventarier ska man noga undersöka och identifiera vilka värden som finns för att avgöra om något är möjligt att avyttra, detta gäller oavsett om det är en kyrkobyggnad, församlingshem eller någon annan byggnad inom församlingen. Det bör också undersökas om fastigheten eller inventarierna verkligen är övertaliga eller om de kan betraktas som *pastoralt underutnyttjade*. Detta kan avgöras genom den prioriteringsmetod som föreslås här. Det är fullt möjligt att avyttra fastigheter utan att det sker på bekostnad av några kulturvärden, förutsatt att man utrett vari värdena finns.

När det handlar om föremål är det troligt att man har fler föremål än vad verksamhetsbehovet kräver. Dock är många av dessa föremål kulturhistoriskt intressanta och kan kanske betraktas som utsmyckning och konstföremål utan att för det vara ett hinder i verksamheten, och behöver därför inte utredas. Föremål kan dock bli övertaliga om de inte är dekoration eller utgör någon typ av hinder samt om den lokal befinner sig i säljs eller hyrs ut.

Det är församling eller pastorat som fattar beslut om att ta kyrkobyggnader ur bruk, beslutet prövas sedan av stiftsstyrelsen men innan beslut fastslås ska länsstyrelsen och domkapitlet få tillfälle att yttra sig.

I fråga om att avyttra ett föremål som finns i inventarieförteckningen, som inte ägs av någon enskild person eller släkt, krävs tillstånd från länsstyrelsen. Det krävs även för att avföra det från förteckningen eller för att flytta det från den plats där det sedan gammalt hör hemma.

En utredning för att prioritera byggnader, fastigheter eller inventarier kan också göras för att utreda hur vårdinsatser och finansiering bör fördelas.

Vid behov där åtgäden är;

Utredning inför eventuell avyttring av byggnad/fastighet/inventarie

Prioritering av byggnader/fastigheter/inventarier

Utredning inför finansieringsfördelning

används identifieringsmodell enligt typ: A med P

Pastoralt underutnyttjade fastigheter och inventarier – förändra kyrkomiljön

Det finns kyrkomiljöer där brukarna ser en möjlighet att använda en kyrkomiljö mer än vad som görs. Då finns ofta också en idé om hur det skulle kunna gå att utveckla verksamheten i dessa miljöer.

Om det i ett inledande skede antagits att övertaliga byggnader finns i församlingen, men genom en utredning framkommit att det rör sig om underutnyttjade kyrkomiljöer, finns anledning att fundera ett varv till för att hitta användningsområden och nyttja lokalerna till sin fulla potential. En pastoralt underutnyttjad lokal, behöver inte avyttras bara för att församlingen inte behöver den i dagsläget. Kanske visar en lokalresursutredning att objekten kan komma att behövas inom en inte allt för avlägsen framtid. I så fall kan det vara en idé att överväga uthyrning av lokalen eller hitta ett annat tillfälligt användningsområde. Kanske kan kulturarvet vara en resurs för att öka användningen.

Utvidgat bruk (sambruk, mångbruk)

Ett kyrkorum kan användas till andra aktiviteter än församlingarnas uppdrag. Även om de aktiviteterna inte direkt är del av det kyrkliga kulturarvet så är det också något som länge förekommit i kyrkomiljöerna. En kyrkobyggnad kan till exempel utgöra resurser för lokal och regional utveckling, som kulturella och sociala centra och för upplevelsenäringar, lokalt föreningsliv och företagande. De kan också, där det behövs, uppfylla de flesta behov för konserter, teater, dans, konstutställningar och andra kulturevenemang och verksamheter.

Utvidgat bruk kan vara ett alternativ i flera kyrkomiljöer. Det innebär att man ökar användningen genom att kombinera flera användningsområden i samma kyrkorum.

Ny- om- eller tillbyggnad

Ibland behövs tillbygge eller ombygge av en hel, eller delar av en kyrkomiljö för att kunna öka användningen av den. Då behöver man undersöka bl.a. förändringskänsligheten i kyrkomiljön. Hur mycket kan man ändra på utan att kulturarvet utsätts för risker? Finns det delar av kyrkomiljön som klarar hårdare förändringar, medan andra är känsligare? Är det nödvändigt med nybyggnation, går det kanske att använda det befintliga, det kanske inte är så känsligt som man tror? Det är många frågor man ska fundera över när man ska göra ett stort ingrepp i en kyrkomiljö.

Förändringar i de flesta fall kräver tillstånd av länsstyrelsen. Läs mer om det i kulturmiljölagen.

Vid behov där åtgärden är;

- omgestaltning av kyrkorum
- tillbyggnad
- omgestaltning av kyrkogård
- nybyggnad i befintlig kyrkomiljö

- utvidgning av kyrkogård

används identifieringsmodell enligt typ: A eller B

Vård och skötsel

För att kunna vårda och ta hand om kyrkomiljön på ett sätt som är bra för kulturarvet kan man behöva utreda kulturvärdena. Detta kan vara inför upprättande av en vård- och underhållsplan eller en konserveringsåtgärd.

Vård- och underhållsplan

Vård- och underhållsplanen ska vara ett verktyg för förvaltning, skötsel och underhåll. Den kan beröra en hel kyrkomiljö, bara byggnaden, eller bara kyrkogård. Den kan till och med vara inriktad på en mycket liten del av kyrkomiljön, till exempel är det inte ovanligt att det förekommer trädvårdplaner. Dessutom kan en vård- och underhållsplan innehålla flera kyrkomiljöer.

Det ska finnas vård- och underhållsplan till alla kyrkobyggnader, kyrktomter och begravningsplatser som skyddas genom kulturmiljölagen och är uppförda före utgången av 1939 eller speciellt utpekade. Planen ska redovisa hur objekten ska vårdas och underhållas så att det kulturhistoriska värdet inte minskas och deras utseende och karaktär inte förvanskas. Såväl sedvanligt underhåll som tillståndspliktiga åtgärder ska framgå av planen. Planen ska revideras med intervall om högst tio år och länsstyrelsen ska ges möjlighet att yttra sig över planen.

Antikvariskt kostnadskrävande skötselåtgärder på såväl byggnader som delar av kyrkomiljön som till exempel växtmaterial kan få kyrkoantikvarisk ersättning.

Skötselinstruktioner

Bevarandet av kulturvärden är bland annat hur man sköter det kyrkliga kulturarvet och därför kan det vara relevant att nedteckna skötselinstruktioner och underhållsmetoder för vård och underhåll av det kyrkliga kulturarvet. Det gäller både löpande underhåll och periodiskt.

Preventiv konservering/dagligt underhåll

Bevarande av kulturvärden kan också vara att personalen är kunnig i hur man hanterar historiska föremål och vad man kan göra i fråga om preventiv konservering, föremålsvård, byggnadsvård och naturvård. Även kunskaper om när man bör kalla in hjälp, så som konservator eller byggnadsvårdsutbildad hantverkare bör finnas. Den tidigare nämnda skötselinstruktionen och relevant utbildning kan vara en bra försäkring för att undvika onödigt förfall av kulturvärden. Det kan också innebära en kostnadseffektivisering då lättare ändringar i rutiner kan innebära att man i förlängningen slipper dyra konserverings- och restaureringskostnader. Stiften kan hjälpa till med den här typen av utbildning och kunskap. Förslag på hur den dagliga verksamheten, hantering av kulturhistoriska föremål, förvaring och städning av kyrkorummet finns beskrivna i *Att vårda en kyrka*. Skötselplaner är också en viktigt för kyrkogårdarna.

Konservering

Kulturhistoriska föremål måste hanteras på korrekt sätt. Om skador finns, eller om skicket på

ett kulturhistoriskt föremål är väldigt dåligt, kan det konserveras av en konservator. Konservering kan innebära allt från avlägsnande av smuts till större reparationer.

Renovering, underhåll av byggnadsdelar

Många åtgärder på byggnader är tillståndspliktiga, och kan behöva utredningar och tillstånd för att genomföras. Ett visst underhåll kan dock skötas av fastighetsförvaltare eller vaktmästare.

För att lära sig hantera kulturhistoriskt underhåll finns svenska kyrkans byggnadsvårdsutbildning. *Texten ska utvecklas.*

Vid behov där åtgärden är;

- Upprättande av vård – och underhållsplan
- Upprättande av skötselinstruktioner
- Upprättande av vårdplaner för utomhusmiljö

används identifieringsmodell enligt typ: B med C

Vid behov där åtgärden är;

- Konservering, rengöring, reparation av inventarier och fasta gravanordningar
- Renovering, underhåll av byggnadsdelar

används identifieringsmodell enligt typ: A eller B

Öppenhet och tillgänglighet

Att kyrkorna ska vara öppna och åtkomliga för allmänheten och församlingen är ett mål ur flera aspekter. I kyrkoordningens 4 kapitel står att kyrkobyggnaderna ska hållas tillgängliga för allmänheten. Det är även ett önskemål från staten, efter uppgörelsen från år 2000, att kyrkobyggnaderna ska hålla öppet i samma utsträckning som de gjorde innan svenska kyrkan blev fristående. Inte minst är tillgänglighet för allmänheten en aspekt av de kulturpolitiska målen, och för att få tillgång till det kyrkliga kulturarvet krävs att de behöver vara öppna och tillgängliga, vilket i sin tur kräver kunskap om värdena.

Öppethållande

Att hålla en kyrkobyggnad öppen är inget som kräver direkt kunskap om kulturvärden, men för att bevara dem, och inte i onödan utsätta kulturarvet för risker, så som slitage eller stöld, är kunskap nyttigt. Då bör hoten mot kulturvärdena övervägas mot möjligheten till bemanning, möjligheten att skydda föremål eller delar av rummet med avspärningar, montrar eller rent av flytta inventarier från kyrkorummet. För att göra det behöver kunskap om vilka värden som finns i miljön finnas.

Många föremål behöver tillstånd från länsstyrelsen för att flyttas.

Tillgänglighet

Ett sätt att använda och utveckla kulturarvet kan vara att tillgänglighetsanpassa kyrkomiljöerna. Tillgänglighet är ett omfattande område som berör flera aspekter. Det är dels den fysiska tillgängligheten som underlättar för personer med funktionsnedsättning att ta sig fram i kyrkorummet och på kyrkogården. Dels är det möjligheten att ta del av ett kulturarv som man inte förstår eller känner till, att få tillgänglighet genom information som skapar förståelse. Tillgänglighetskrav presenteras i bilagan *förutsättningar för det kyrkliga kulturarvet*.

Fysisk tillgänglighet

Att ha tillgängliga miljöer är ett krav i plan- och bygglagen, men undantag finns för kulturhistoriskt känsliga miljöer. Det är ändå önskvärt att även de kulturhistoriskt känsliga miljöerna är tillgängliga för alla, anpassningsmöjligheter som inte skadar miljön bör undersökas.

Den fysiska tillgängligheten kan vara ramper i kyrkorummet, hur man kan ta sig fram på en grusad kyrkogård, att det finns anpassade parkeringar, och tillräckligt med belysning i och kring kyrkan. Tillgänglighet berör även de som inte har förmåga att se eller höra. Glöm inte att tänka på att anpassningarna även ska fungera vid utrymning, och att de inte ska utgöra ett hinder för utrymningsvägar.

Allergi kan också vara något som hindrar människor från att besöka kyrkorummet. Det finns många sorters allergier, vissa är lätta att hantera, som att ha glutenfritt bröd, andra är lite svårare, som pollen från blommor, dofter eller mögel.

Information

För att få tillgänglighet till kulturarvet är information en viktig aspekt. För en del är den teologiska delen av kulturarvet ett språk som är svårtolkat för andra är det historiska sammanhanget svårt att förstå. I vissa fall kan man behöva underlätta med olika typer av information.

Tänk på att information, som skyltar och liknande ska vara åtkomligt, lättläst och på en höjd som passar så många som möjligt. Läs- och skrivsvårigheter kan vara något som ska beaktas när det gäller tillgänglighet i frågor om information. Ett alternativ kan vara att inte använda sig av text alls, utan erbjuda guidningar eller ljudinspelningar. Speciell information till barn kan vara ett bra sätt att vända sig till dem, genom barnguidningar eller lekar och spel. Vad som ska tillgängliggöras kan utredas med hjälp av denna handledning.

Tänk på att fysiska ingrepp och placering av skyltar kan påverka kulturarvet och vara tillståndspliktigt.

Vid behov där åtgärden är;

- Kunskapsuppbyggnad inför ökat öppethållande
- Kunskapsuppbyggnad inför utökad information/tillgänglighet

används identifieringsmodell enligt typ A eller C

Vid behov där åtgärden är;

- Åtgärder för fysisk tillgänglighet
- Säkerhetsåtgärder inför ökat öppethållande

används identifieringsmodell enligt typ B.

Säkerhet

Att göra en säkerhetsåtgärd innebär ofta fysiska ingrepp i kyrkomiljön, oavsett om det handlar om larminstallationer eller brandskydd. Säkerhet kan även syfta till bättre beredskap för översvämningar och andra skaderisker för kulturarvet.

Säkerhetsaspekter är en del av bevarandet. Hur säkerheten på en plats fungerar och om det finns behov av att utveckla och förstärka säkerheten kring det kyrkliga kulturarvet bör övervägas.

Säkerheten kan bestå i lås och inbrottslarmsystem, att bevakning finns på kyrkplatsen, dna-märkning av stöldbegärligt material samt brandskydd och brandlarm, bland annat. Olika säkerhetsaspekter behandlas i *Att vårda en kyrka*.

Vid installation av larmsystem, brandskydd eller släckningssystem måste kunskap om var kulturvärdena finns och på vilket sätt de kan påverkas vid installation eller användning. Naturligtvis är det bästa att förhindra att brand sker överhuvudtaget, till exempel genom att hålla rent och inte skapa samlingar av skräp som kan verka lockande att tända på. Övervakning kan också ha en avskräckande effekt.

Att ha en plan för vad som bör ske om olyckan är framme är också en säkerhetsåtgärd. Finns det saker som ska prioriteras vid en eventuell utrymning? Var ska man placera det efter utrymning? Finns det något fönster som är mindre känsligt än övriga om räddningstjänsten behöver ta sig in i byggnaden och inte kan använda dörrar? Är räddningstjänsten informerad om var värdena finns, är någon utrymnings- och katastrofplan utformad tillsammans med räddningstjänsten? Det finns viktiga förebyggande frågor att fundera över, som kan ha preventiv inverkan på skador. Var inte för snabb med att städa undan efter en olycka. Värdefulla föremål, delar av väggmålningar, glasrester och så vidare kan gå att rädda helt eller delvis även efter en tillsynes förödande skada.

En annan aspekt att beakta i fråga om katastrofberedskap är översvämning, och man bör ha utrymningsplaner för akuta översvämningar, liksom planer på längre sikt för de fastigheter som kan påverkas av en eventuell havsnivåhöjning. Det är viktigt att inte glömma bort kyrkogården i de här situationerna.

Utbildning

En säkerhetsåtgärd kan också vara att personalen har relevant säkerhetsutbildning i

brandskydd och göra riskanalyser vid avbrott i de dagliga rutinerna. Sådana utbildningar kan anordnas av räddningstjänsten och polisen på de flesta platser.

Vid behov där åtgärden är;

- Fysiska ingrepp för larminstallationer
- Fysiska ingrepp för brandskyddsinstallationer

används identifieringsmodell enligt typ: B med C

Vid behov där åtgärden är;

- Upprättande av plan för restvärdesräddning och katastrofberedskap

används identifieringsmodell enligt typ: A med C

Övriga behov

Klimatutredning

Klimatet i en kyrkobyggnad är en stor fråga, både för ekonomiskt, miljö, och komfort, men också för kyrkomiljön och kulturvärdena. En del föremål och byggnader påverkas starkt av olika miljörelaterade problem. Fuktskador och mögel på byggnader och föremål är ett problem, men torr luft är inte heller oproblematiskt för interiörer och inventarier som till exempel kan spricka.

Vid behov där åtgärden är;

- klimatutredning

används identifieringsmodell enligt typ: A

Kunskapsutveckling

Ett sätt att bevara kulturvärden är att bygga upp information om kulturvärden generellt, specifikt liksom kunskap om hur man på bästa sätt bevarar och förvaltar dessa. Därför kan det vara relevant att samla in en kyrkomiljös kulturvärden, enbart i kunskapsuppbyggnadssyften.

Vid behov där åtgärden är;

- kunskapsutveckling

används identifieringsmodell enligt typ: A eller B

Policy och strategier för det kyrkliga kulturarvet

I jämförelsen mellan olika värden är det inte fråga om att rangordna olika värdekategorier, till exempel genom att placera kunskapsvärden högre i en värdeskala än upplevelsevärden eller estetiska värden. Snarare bör de olika definierade värdena oavsett kategori jämföras sinsemellan och sedan kan de sättas in ett vidare sammanhang, genom att jämföras med värdena i andra kulturmiljöer. Om det sedan är nödvändigt, graderas eller rangordnas de. Det arbetet bör göras på regional eller nationell nivå av till exempel ett stift. Observera att rangordna kyrkor i klasser bör inte göras förrän processen på lokal nivå är genomförd och har

ett tydligt syfte och mål till exempel att fastställa ersättningsnivåer eller långsiktiga strategier för förvaltning. Det är inte Svenska kyrkans sak att rangordna det kyrkliga kulturarvet efter kulturmiljölagen då den idag utgör ett generellt skydd för alla kyrkor.

Att det finns uttalade övergripande spelregler för hur de kyrkliga kulturvärdena ska bevaras inom en församling eller ett stift är en förutsättning för vidare urval och prioriteringar. Man bör ta reda på vilka som är de största behoven i församlingen eller i stiftet.

Ett sätt att utforma strategier för kulturvärden är att välja vilka berättelser som bör lyftas fram och varför? Därefter kan de kulturvärden som är kopplade till just de berättelserna lyftas fram. Man kan också rikta in sig på kärnvärden. Om något är viktigt och värdefullt kan man prioritera det så att kärnvärden lyfts fram, exempelvis kan karaktären av 1700-talets slut vara ett kärnvärde på en plats och således blir värdebärare som är från denna tid och representerar denna karaktär viktigare än andra, om man väljer att ha det som strategi. Det är också bra att reflektera över på vilket sätt man använder historia, på vilket sätt ska kulturvärdena uppfattas? Ska historien vara identitetsskapande eller ska det vara attraktivt för allmänheten? Hur kan vi använda historien i förvaltningen?

Vid behov där åtgärden är;

- policy och strategier

används identifieringsmodell enligt typ: A

Revidera tidigare dokument

Med jämna mellanrum ska vissa dokument uppdateras. Det kan vara vård- och underhållsplaner, förvaltningsplaner eller andra liknande dokument. För detta behöver man identifiera de kulturvärden som åtgärden berör. Se rubrik för de behovs som berörs.

Kulturhistorisk konsekvensbeskrivning

För åtgärder som är tillståndspliktiga behövs en kulturmiljökonsekvensbeskrivning i ansökan till länsstyrelsen. Denna ska redovisa hur kulturhistoriska värden påverkas av den tänkta åtgärden. Konsekvensbeskrivningar kan även göras av andra anledningar, kanske vill man undersöka hur en åtgärd kommer påverka den praktiska användningen av byggnaden.

Vid behov där åtgärden är;

- Upprätta kulturhistorisk konsekvensbeskrivning

används identifieringsmodell enligt typ: B med C

Vid behov där åtgärden är;

- Upprätta konsekvensbeskrivning

används identifieringsmodell enligt typ: A eller B

INITIATIV OCH PROJEKTSTART

Ett projekt eller uppdrag börjar alltid med att ett behov finns och att någon tar ett initiativ till att åtgärda detta. I detta kapitel presenteras hur ett projekt startar efter att beslut om att projektet ska genomföras finns.

Projektorganisation

För att kunna uppnå målet med arbetet med de kyrkliga kulturvärdena och samtidigt ta hänsyn till varje församlings förutsättningar måste man bygga en ändamålsenlig projektorganisation. Beroende på vart initiativet kommer ifrån kan projektet drivas på huvudsakligen två olika sätt, sätt, där antingen stiftet eller församlingen samordnar projektet. I båda fallen bör det finnas en regional styr- eller referensgrupp och en lokal projektgrupp.

Om församlingen tar initiativ till projektet kan den med stöd av denna handledning och av stiftantikvarien eller motsvarande formulera en projektbeskrivning. Om stiftet har en mer aktiv roll i arbetet bör det utforma en övergripande projektbeskrivning som kan ligga till grund för respektive lokal projektgrupp. Stiftet bör då bilda en styrgrupp istället för en referensgrupp. En ansökan om kyrkoantikvarisk ersättning skickas in till stiftet, alternativt söker stiftet självt pengar från nationell nivå. Kontakta handläggaren på stiftet eller på kyrkokansliet för att veta mer om själva ansökan. Om stiftsstyrelsen eller kyrkostyrelsen beviljar projektet kan arbetet sätta igång.

Styrgrupp

En styrgrupp organiseras om det är ett stiftsprojekt som är aktuellt. I de fall församlingen driver projektet bör stiftet istället ordna en referensgrupp (se nedan). Styrgruppen ska ha en regional prägel och bör omfatta ett helt stift, dess ansvar är att samordna alla projektgrupper i regionen. I styr/referensgruppen bör det finnas en tjänsteman eller projektledare från stiftskansliet som får uppdraget att leda gruppens arbete. Även teologisk kompetens och en representant för stiftsstyrelsen bör finnas med i styrgruppen.

Referensgrupp

Varje projekt bör organisera en referensgrupp. Denna ska vara ett stöd och en resurs för projektgruppen. Representanter från länsstyrelserna, de regionala museerna, länsmuseer och arkiven kan finnas med i gruppen liksom andra regionala intressenter som har intresse av projektet och kan bidra med kunskap om regionala kulturvärden eller kunskap om förutsättningar för församlingarnas fastighetsförvaltning.

Projektgrupp

För att nå ett bra resultat måste rätt kompetens rekryteras och en tydlig arbetsordning finnas för projektet. En projektledare är navet i projektgruppens organisation och beställarens resursperson. Projektledaren är vanligtvis en konsult som beställaren kontrakterar men kan också vara någon från Svenska kyrkans organisation. Projektledaren bör vara en person med kunskap och erfarenhet av att driva projekt. Med i gruppen bör även någon med flerårig antikvarisk kompetens och erfarenhet vara. I mindre projekt kan det räcka med att antikvarien är projektledare. Projektledaren kallar till möten, ser till att protokoll skrivs och fördelar arbetet enligt projektets uppdrag och kyrkorådets önskemål. Projektledaren ska ha goda

sociala färdigheter och kunna inspirera människor.

I projektgruppen bör det finnas minst en person från kyrkorådet, eller någon förtroendevald samt någon kopplad till församlingen med teologisk kompetens. Detta kan vara samma person, eller flera. Denna/dessa person/personer är en garant för att projektet fortlöpande förankras i kyrkorådet och församlingen. Projektgruppen tar sedan in personer utifrån de situationer som uppstår i projektet.

Antikvarisk kompetens

Det är viktigt att projektet har antikvarisk kompetens på alla nivåer för att säkra kvalitén. Kyrkorådet genom projektgruppen handlar upp antikvarisk kompetens på lokal nivå genom en upphandling enligt kyrkoordningen. På regional och nationell nivå finns oftast redan denna kompetens. Vanligtvis anges yrkestiteln bebyggelseantikvarie, byggnadsantikvarie, eller bara antikvarie men även andra yrkesgrupper kan ha likvärdig kompetens såsom arkitekter eller konservatorer. Lämplig kompetens är till exempel inom områdena bebyggelsehistoria, byggnadsvård, landskap, arkeologi och etnologi. Det krävs även en djup förståelse och respekt för Svenska kyrkans verksamhet. Upphandlingen kan också ske via stiftet men det är viktigt att samma person inte får för många objekt för att arbetet inte ska bli slentrianmässigt utfört. Erfarenheter från tidigare karaktäriseringsarbete visar att ett tjugotal objekt eller kyrkomiljöer per år kan vara lämpligt. En stor fördel för att nå ett bra resultat är att antikvarien har erfarenhet inom kulturmiljösektorn på t.ex. stift, länsstyrelse, kommun, stiftelse eller privat firma. För att kunna göra övergripande ställningstaganden bör personen ha tillräcklig erfarenhet av förändringsarbeten i kulturhistoriskt känsliga miljöer samt god analytisk förmåga.

Projektbeskrivning

I samband med ansökan om finansiering ska projektets regionala eller lokala mål och syften tydliggöras, dessa kommer att styra hur projektet fortlöper och vilka kompetenser som behövs. Det är styrgruppen eller projektgruppen som upprättar projektbeskrivningen. Stift och församlingar har sannolikt redan identifierat en eller flera huvudsakliga förutsättningar som projektet måste ta hänsyn till. De centrala förutsättningarna i denna handledning är själva kulturvärdena, de identifieras först i arbetsprocessen. Övriga förutsättningar bör finnas med i projektbeskrivningen, eller i direktiv till arbetsgruppen. Projektbeskrivningen ska innehålla:

- bakgrund och syfte
- om, och hur, stiftet eller församlingen kan bidra till att göra kyrkomiljöerna levande, tillgängliga och välkomnande
- hur kulturarvet kan integreras med verksamheten
- innehåller den kyrkliga verksamheten i församlingen eller stiftet redan idag inslag som relaterar till det övergripande målet
- huvudsakliga förutsättningar
- vilken verksamhet bedrivs i lokalerna som projektet behöver ta hänsyn till

- finns det idéer att fördjupa sig i en speciell del av kulturarvet, t.ex. musik och dans eller kanske i församlingens barnverksamhet
- vilken finansiering som finns

En del av ovan stående punkter kan vara svårt att redan i denna fas svara på. Resultatet av projektet kommer att bilda ett underlag för att göra det. Men de bör ändå finnas med i projektbeskrivningen.

Ambition

Ambitionen bestäms utifrån, de huvudsakliga förutsättningarna, behov, tid och resurser. *Handbok för arbetet med kyrkoantikvarisk ersättning version 1.2* anger riktlinjer för finansiering av vad som kan bekostas av kyrkoantikvarisk ersättning och till vilken nivå. En lägre ambition kan vara att man beskriver kulturvärden endast utifrån de kulturhistoriska värdena, ett begränsat kompetensområde eller begränsad målgrupp.

En hög ambition kan vara att se till alla kulturvärden och knyta till sig många olika kompetenser eller deltagare från olika generationer, olika landsändar, olika samhällsgrupper, med olika etnisk, kulturell och religiös tillhörighet. Bedömning av kulturvärden bör alltid sättas i relation till omgivningen vare sig det är lokala, regionala, nationella eller internationella värden. Den valda ambitionen bör framgå av projektbeskrivningen.

Transparens

Styrgruppen och projektgruppen dokumenterar och diarieför protokoll och annat skrivet material på församlings eller stiftsnivå för att öka insynsmöjligheten i arbetsprocessen. De skrivelser som projektet producerar ska vara tydligt formulerade och varje steg i beslutsprocessen ska dokumenteras. Transparensen är speciellt viktigt för att öka delaktigheten, underlätta revideringsprocessen och öka förståelsen för besluten.

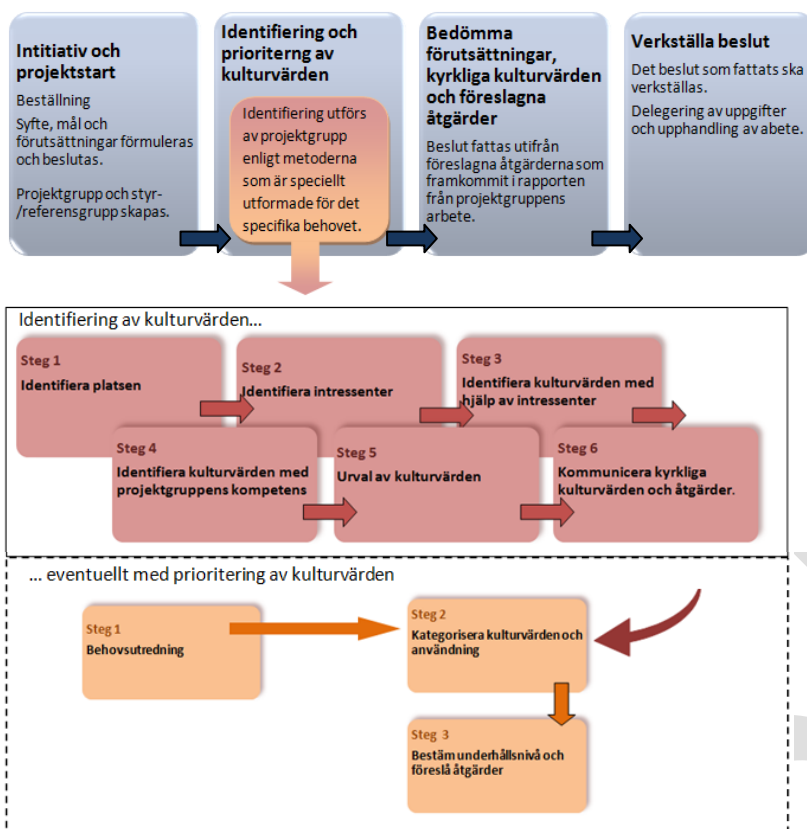
Eftersom en bedömning av kulturvärden alltid är subjektiv är det viktigt att argumentationen för vilka kulturvärden som har valts och vilka som varit med att välja dem tydligt dokumenteras. Detta är delvis för att man i efterhand kritiskt ska kunna granska processen.

Vem som håller arkiv, texten ska utvecklas

Projektgrupp genomför identifiering

När projektet är startat och projektgrupp skapats ska identifieringen av kulturvärden inledas. En översikt av hela projektet illustreras nedan. I detta kapitel är den första rutan beskriven, det är själva uppstarten av projektet. För att kunna genomföra identifieringen måste man avgöra i vilken utsträckning man ska genomföra den. Processen består av sex steg men genom att variera den kan man utföra färre av stegen. Vilken variant man väljer bör grunda sig i projektets ambition och det behov man har och vill åtgärda.

Identifiering och förvaltning av kyrkliga kulturvärden – Initiativ och projektstart

Bilden illustrerar hur ett projekt kan gå till. De blå rutorna genomförs av beställaren, som är kyrkorådet eller stiftsstyrelsen. I det andra steget överlämnas projektet till en projektgrupp som genomför identifiering av kulturvärden enligt den rosa rutan, som kan varieras efter behov, se kapitel *Variera identifieringsmetoden efter behov*.

ARBETSPROCESS – IDENTIFIERING AV KULTURVÄRDEN

Denna del är central som handledningens kärna. Kortfattat syftar processen som beskrivs här till att samla in och destillera alla kulturvärden i en transparent och inkluderande process tills de allra mest relevanta återstår.

De stegen som presenteras nedan är de steg som projektgruppen gemensamt genomför, utifrån vad som tidigare angetts i *anpassad identifiering utifrån behov*.

Steg 1: Identifiera platsen

Projektets mål, syften och ambition styr hur projektgruppen tar sig an platsen. För att kunna göra bedömningar och urval av kulturvärden måste man först beskriva och analysera dem. För att inte missa viktiga värden måste projektgruppen vara väl insatt i platsens historia. Den beskrivande delen i de kulturhistoriska karaktäriseringar som gjorts runt om i landet är en bra utgångspunkt för detta arbete. Men de räcker inte då dessa sällan behandlar aspekter såsom historier, händelser, riter, musik och hantverk. Karaktäriseringarna behandlar ofta bara kyrkobyggnaden, ibland kyrkotomten, i mindre utsträckning detaljer kring begravningsplatserna och i mindre grad själva samhället kyrkan är en del av. Om karaktäriseringarna är bristfälliga, eller om, det inte finns någon, är arkivstudier aktuellt. Arkiven har många olika typer av material i form av kyrkböcker, forskning, tidningsartiklar och foton bland annat. De regionala arkiven och ATA (antikvarisk-topografiska arkivet) har mycket information om kyrkor. Sökningar i K-samsök, kan ge resultat från flera olika samlingar bl.a. museers. Sökningar kan göras från riksantikvarieämbetets webbtjänst kringla (www.kringla.nu) Det finns också flera mindre arkiv på lokal och regional nivå, och mycket av samlingarnas material finns digitalt.

Det finns även mycket informationsmaterial på högskolor och universitet i form av studentuppsatser som kan vara nyttiga i sammanställning av historik. Äldre skrifter kan också vara av intresse, men i de fall tillgång till sådana finns bör man vara nog med källkritik och skilja på fakta och sägen. Även om sägner är intressant ur kulturarvsaspekt, så måste det framgå att det är så det förhåller sig.

Det är också viktigt att besöka platsen och beskriva den. Här gäller alltså att komplettera dokumentationen för att få en mer sammansatt bild av en komplex verklighet.

Projektgruppen bestämmer nu om det finns anledning att knyta till sig andra experter som kan ge mer varierade och detaljerade bilder av kulturvärden. Det kan till exempel vara en historiker, präst, diakon, arkeolog, landskapsarkitekt, arborist, murare, konstnär, kyrkvärd, ingenjör, kantor, vaktmästare eller konservator. Det regionala (eller lokala) museet har ofta en samlad och varierad bild att utgå från. Ofta finns mer detaljerad kunskap om lokala skeenden inom hembygdsföreningar eller hos enskilda personer.

Dokumentera

Redan här har alltså det första urvalet och prioriteringen av kulturvärden skett genom valet av projektgruppens deltagare och de personer som är knutna till projektet. Alla har sina kunskaper och erfarenheter som de tar med sig in i projektgruppen vilket får konsekvenser för

slutprodukten. Därför är det viktigt att dokumentera alla deltagare och de faktorer som påverkar dem i detta uppdrag. Det kan röra sig om utbildning, yrke och relation till platsen. Dokumentera även det källmaterial som ligger till grund för projektet.

Steg 2: Identifiera intressenter

För att alla värden som är relevanta för det aktuella projektet ska kunna fångas in, framförallt de som är viktiga för brukarna, är det viktigt att projektet görs i samråd med olika intressenter. Därför är nästa moment för projektgruppen att ta reda på vilka som har intresse av den kyrkomiljö eller företeelse som studeras. Det görs genom en aktörsanalys. Styr- eller projektgruppen frågar sig vem eller vilka som har inflytande eller intresse av det kyrkliga kulturarvet? Vad består deras mål eller intresse av?

Kontakt med människor från olika generationer, olika samhällsgrupper, och med olika etnisk, kulturell och religiös tillhörighet kan ge ett bra resultat. Detta sker oavsett om de är medlemmar i Svenska kyrkan eller inte. Den process som beskrivs här kan vara ett första steg för Svenska kyrkan att bjuda in människor som normalt inte regelbundet besöker kyrkan men som har intressen i det kyrkliga kulturarvet.

Kyrkan tillhör även barn och att de är en viktig del av intressenterna. Vad gäller kyrklig verksamhet påverkas barn genom till exempel barnkörer, konfirmander, dop, gudstjänstbesökande barn och övrig barn- och ungdomsverksamhet. Inför alla strategiska beslut inom Svenska kyrkan ska en barnkonsekvensanalys göras. Detta går att läsa om i *Handbok för barnkonsekvensanalyser i Svenska kyrkan*.

Handledningens urvalsmodell delar in intressenterna i olika nivåer, lokalt, regionalt, nationellt och internationellt. Varje intressegrupp inom varje nivå behöver identifieras för att en indelning ska vara möjlig. Denna urvalsmodell bygger på intressenternas delaktighet. De måste därför konsulteras för att ha möjlighet att tillföra kunskap och ge sin syn på vilka värden de anser att platsen har. Nedan återfinns ett redskap i form av en tabell över vilka individer, grupper och organisationer som kan tänkas återfinnas inom varje intressenivå. Självklart är den inte komplett utan kan variera från plats till plats. Det finns ingen begränsning för vilka intressenter som bör kallas, det är projektets mål, syfte och ambition som är styrande. I de flesta fall kommer det att vara den lokala och regionala nivån som är mest relevant, men det är upp till projektgruppen att avgöra. Tabellen är ett förslag till var intressenter kan finnas, och alla platser kommer inte ha intressenter i alla grupper och på alla nivåer. Den lokala nivån innehåller antagligen flest intressenter. Det är alla som berörs av att vara i närheten av kyrkan eller påverkas av kyrkans arbete. Sedan avtar troligen successivt mängden intressenter och få kyrkomiljöer kommer att ha intressenter på nationell eller internationella nivå. Det kan i så fall röra sig om kyrkomiljöer som ligger inom områden som utsetts till riksintressen eller världsarv eller miljöer som har stora mängder nationella och internationella besökare.

Lokal intressenivå	Regional intressenivå	Nationell intressenivå	Internationell intressenivå
Församling	Stift	Kyrkomöte/styrelse/kansli	
Kommun	Landsting	Riksdag/Regering	FN/UNESCO
Lokala museer	Länsmuseer	RAÄ	EU/Europaråd
	Länsstyrelse	SHMM, myndigheter	Nordiska Ministerrådet
Boende/brukare	Länsinvånare/grupper	Befolkning/grupper	Grupper
	Region		
Skolor	Universitet/Högskolor	Universitet/Högskolor	Universitet/forskning
Föreningar	Föreningar/förbund	Föreningar/förbund	NGO:s
Näringsliv	Näringslivsorg.	Näringslivsorg.	Future for Religious Heritage
Kulturarvskonsulter	Kulturarvskonsulter	Kulturarvskonsulter	
	Turister/besökare	Turister/besökare	Turister/besökare

Steg 3: Identifiera kulturvärden med hjälp av intressenter

Metoder för att samla in kulturvärden

När projektgruppen tagit reda på vilka som har intresse i projektet och för kyrkans framtid ska de bjudas in till samtal för att identifiera kulturvärden. Svenska kyrkan bedömer att de ideella krafternas engagemang och ansvarstagande i framtiden kommer att få en allt viktigare roll i bevarandet, användningen och utvecklingen av kulturarvet. Denna bedömning innebär att församlingar och andra viktiga brukare och intressenter i hög grad bör kunna delta i värderings- och förvaltningsprocesserna och på så vis dela tolkningsföreträde och ansvar med de professionella inom kulturarvsområdet. Lämpligen kan det i detta projekt ske genom en workshop, enkät eller genom intervjuer. Projektgruppen bestämmer vilken metod som passar bäst för varje intressent eller grupp av intressenter. För att samla in liturgiska, diakonala och teologiska värden kan projektgruppen bestämma träff med kyrkoherden på platsen. Be att få se församlingsinstruktionen innan mötet för att ringa in de mest relevanta verksamheterna som relaterar till kulturarvet. Liknande tillvägagångssätt är lämpliga för andra typer av experter som också är intressenter. För att samla in allmänhetens och större grupper av intressenter kan man behöva använda andra metoder.

Fundera på hur kommunikationen brukar ske i den aktuella gruppen av intressenter och utgå

ifrån det. Om församlingens syförening är en intressentgrupp går det kanske att delta i ett av deras möten. Om församlingsbrev brukar skickas till församlingen kan man använda sig av det. Andra grupper kanske föredrar ett digitalt formulär på internet. I det här stadiet är det viktigt att nå ut och använda intressenternas medier och arenor för att få så mycket gensvar som möjligt.

Nu är det också tillfälle att samla in människors berättelser om platsen. Berättelser är ett bra redskap för att öka delaktigheten och inkludera människor. Detta kan delvis göras genom intervjuer och workshops, men man bör också öppna för andra möjligheter. Den typ av berättelser som är just berättelser och tradition, snarare än vetenskap, kan vara svåra att samla in. Riksantikvarieämbetet har ett medel för att samla berättelser och kunskap, i form av en webbplats där det går att lägga upp text, bilder och videor och koppla dem till en särskild plats – *platsr*; www.platsr.se. Det är bra om projektgruppen ser till att den aktuella platsen finns registrerad på *Platsr* så att det blir lätt och smidigt för intressenterna att lägga in sina berättelser. Det går även att skapa samlingar på *Platsr* där exempelvis alla församlingens kyrkor kan samlas i en grupp. Berättelserna blir tillgängliga för alla och projektgruppen bör skanna av sidan då och då under projektets gång.

Det går att använda sociala medier på internet, så som Facebook eller Twitter. Det ger möjlighet för allmänheten att kommentera och sprida varandras berättelser. Denna typ av ”synlighet” gör också att fler ser möjligheten att engagera sig till exempel utflyttade församlingsmedlemmar som genom sina kontakter ser möjligheten att vidareföra sitt kulturarv.

Hembygdsföreningar kanske redan har berättelser insamlade. Det kan vara värt att undersöka detta. Ett förslag är att anordna berättarmöten där man till exempel ses i församlingshem, och delar med sig av sina berättelser.

Det kan vara svårt att samla in denna sorts kulturarv. Man kan behöva förklara för intressenterna vad man menar. Detta kan göras genom att visa exempel på berättelser som berör andra kyrkor som sätter igång tankebanor. Leta upp egna exempel eller använd de som finns här. *Det finns inga exempel ännu.*

Möjligheten att använda sig av flera språk i sin kontakt med intressenter bör beaktas. I vissa fall kan det vara relevant med minoritetsspråk som finska eller meänkieli, i andra fall kan det vara mer aktuellt med utländska språk.

Samla in värden med intervju, enkät eller workshop

När intressenter används för att samla in värden finns ett antal vägar att gå och olika metoder att använda sig av. Som exempel går det att använda intervjuer, enkäter eller workshops.

- En workshop eller ett seminarium är ett sätt att möta stora grupper, och en möjlighet att både sprida information och att samla in kunskap och berättelser. En workshop kan vara lämplig för flera olika typer av grupper som församling, skolor eller expertgrupper. Det är också lätt att anpassa situationen efter den grupp som är aktuell. En workshop kan bestå av friare samtal eller stramare diskussioner med förberedda frågeställningar.

- Enkäter kan vara ett bra sätt att få svar på konkreta frågor och att nå ut till många. Oavsett om enkäten är bifogat ett församlingsbrev eller om det är ett internetformulär kan de ge många svar. Se till att många har möjlighet att svara på den. Även om det kan vara ett bra sätt att samla in mycket information bör man ta i beaktande att det kan vara tidskrävande att sammanställa enkätsvaren.
- Intervjuer är lämpliga i de fall det är ett fåtal intressenter som antas ha mycket information att bidra med. En intervju kan också vara ett enklare samtal med en kyrkogårdsbesökare eller kyrkoherde.

När frågor ställs till intressenter är det viktigt att frågorna är relevanta och att frågeställaren är lyhörd. Det är lämpligt att utifrån syfte och mål formulera vilka frågor man vill ha svar på. Detta bör planeras noga inför en workshop, enkät eller intervju. I frågesituationen kan sedan följdfrågor ställas som kanske inte beaktats i förhand. Det är troligt att den som svarar på frågorna har en annan associationsväg än projektgruppen och på så sätt kan viktiga värden komma fram. Projektgruppen bör inspirera, sparra eller utmana intressenterna för att få fram relevant information. Detta är viktigt även i en enkätsituation, då det bör lämnas utrymme för fria svar och frågorna inte bör vara ledande. Var noga med att inte hänga upp resonemang på de olika kategorierna och på antikvariska termer. Låt intressenterna komma till tals med sina egna ord. Projektgruppen kan senare sortera och beskriva dem.

De frågor som behöver ställas beror på projektet. För att få fram olika tankar, uppfattningar och upplevelser omkring allt från föremål och arkitektur till traditioner kan frågorna vara mer generella, exempelvis:

Vad är din relation till platsen?

Finns något på platsen som är viktigt för dig, i så fall varför?

Finns det något du skulle sakna om det försvann?

Är det något du ogillar med platsen?

Vad tycker du är viktigt att spara till kommande generationer?

Känner du till några historiska händelser som berör platsen?

Känner du till några folkliga historier eller berättelser som relaterar till platsen?

Vad skulle du vilja göra i din församling för att bidra till att öka kulturarvets attraktionsvärde i kyrkan?

Hur kan kulturarvet bidra till att förbättra församlingens verksamhet i din kyrka?

På vilket sätt vill du ha information om eller vara delaktig när kyrkan renoveras?

Kan du tänka dig att återanvända äldre gravstenar vid begravning av anhörig?

Berätta!

Frågorna kan även vara mer riktade med utgångspunkt i det projekt som ska genomföras. Denna typ av frågor är mest relevant när det finns olika alternativ att välja mellan. Om till exempel flera olika färgnyanser tagits fram, som ur antikvarisk synpunkt fungerar lika bra, kan intressenterna ges tillfälle att föreslå vad de tycker är bäst. Exempel på sådana frågor kan vara:

Vilken färgsättning skulle passa bäst på de nya bänkarna?

Saknas några funktioner i kyrkorummet?

Skulle informationsskyltar eller audioguider fungera bäst för att upplysa besökare om kyrkans kulturvärden?

Om den gamla altartavlan ska flyttas ner från tornet, var är den bästa placeringen i kyrkorummet?

Dokumentera

Projektgruppen dokumenterar namn på enskilda och kontaktpersoner för grupper och organisationer med uppgifter om hur de kan nås. Ofta har t.ex. kyrkoherden eller kyrkorådets ordförande god insikt vilka som ska kontaktas. Här sker ett urval och en prioritering av kulturvärden genom valet av intressenter och metod att föra samtalet.

Tillsammans med de valda intressenterna identifierar, beskriver och motiverar projektgruppen platsens värden och betydelser. Resultatet ska mynna ut i en lista på relevanta bedömningar tillsammans med en motivering eller förklaring för varje bedömning. De kulturvärden som inte kommer med på listan har också ett värde, men för stunden är de mindre relevanta för deltagarna. Kanske kommer någon person med en annan bakgrund eller kompetens att komplettera den bild som redan har dokumenterats. Det är ett positivt tillskott i revideringsfasen. Projektgruppen sammanställer arbetet och återkopplar till alla deltagare.

Steg 4: Identifiera kulturvärden genom projektgruppens kompetens

Kulturhistoriska värden och upplevelsevärden identifieras lättast med projektgruppens kompetens. Därför är det viktigt att det finns någon med antikvarisk kompetens i projektgruppen.

Alla kulturvärdena ska definieras och förklaras, varför, på vilket sätt och i vilken grad de har värden. Detta gäller även de som framkommit i steg fyra, om detta varit en del av arbetsprocessen.

De kulturvärden som identifieras ska representera eller svara på frågorna nedan. Tänk på att svara ur ett brett perspektiv och att det inte är en person som svarar utan att hela projektgruppen är representerad.

- Vad har hänt? Om värdet rör ett historiskt skede är det relevant att beskriva den kulturhistoriska bakgrunden; vad som har hänt, hur föremålet eller företeelsen har utvecklats och resulterat i det som nu anses vara kulturvärden.
- Vad finns? Man bör beskriva vilka beståndsdelar som bär de definierade kulturvärdena. Vilka är värdebärarna?
- Vad återspeglas? För att förstå relationen mellan vad som hänt och vad som finns bör man beskriva sambandet, genom att förklara vad som berättas och hur läsbarheten i föremålen och företeelserna yttrar sig,
- Vilka är värdena? När platsen/föremålen/företeelserna beskrivits ur olika perspektiv ska man notera vilka värden som finns.

- Vilka berättelser är knutna till platsen? Om det finns insamlade berättelser kopplade till platsen, ska de tecknas ner. Om berättelserna kan betraktas som folkliga traditioner som format platsen är det intressant att ha med dem bland de kyrkliga kulturvärdena. I vissa fall är berättelser personliga och sparas istället i arkiv.
- Finns värdet i helheten eller i delarna? Det kan finnas behov av att definiera och beskriva huruvida det är hela kyrkomiljön eller en del av den, kanske bara ett föremål, som bär på kulturvärdena.
- Vilken värdebärare är viktig för den kyrkliga verksamheten? Det kan vara viktigt att även definiera på vilket sätt kyrkomiljön bidrar till den kyrkliga verksamheten.

Dokumentera värdena

De insamlade värdena dokumenteras i en lista med tydliga motiveringar. Listan sparas tillsammans med andra dokument från processen.

Steg 5: Urval av kulturvärden

Nu sker ytterligare ett urval då antalet värden från föregående steg reduceras tills de allra mest relevanta återstår. Arbetet med de insamlade kulturvärdena från steg tre, ska vara klart innan den slutliga bedömningen av vilka kulturvärden som ska vara med i slutgiltiga dokumentet till kyrkorådet eller stiftsstyrelsen. Bedömningen görs av deltagarna i projektgruppen efter projektets riktlinjer. Urvalet görs med utgångspunkt i projektets syfte.

Prioritera

De syften och mål som projektgruppen och intressenterna formulerat utifrån kulturarvets förutsättningar ligger till grund för den slutliga bedömningen. Vissa värden har kanske bättre förutsättningar än andra, eller det kanske finns värden som kulturmiljölagen kräver att församlingen bevarar? Kanske kan ett kontroversiellt värde ha stor potential att utvecklas? Är förändringskänsligheten hög hos ett objekt kan det vara styrande för en viss del av den kyrkliga verksamheten, är den låg kan det finnas stor potential för utveckling för en annan del.

Bedömningarna av kulturvärden i en kyrkoanläggning, eller mellan olika anläggningar, görs alltså i olika syften som är ändamålsenliga för t.ex fördelning av ekonomisk ersättning på stiftsnivå, för tillståndsbedömningar eller för möjligheterna att förändra eller utveckla bruket av kyrkorna på församlingsnivå. Det kan också handla om prioriteringar i förvaltningen av en och samma anläggning, där såväl ekonomi som tidsfaktorer och bemanning styr hur anläggningen och dess värden kan eller bör användas, vårdas eller utvecklas. Dessa prioriteringar kan ständigt göras i såväl myndigheters och experters handläggning, som i fastighetsägarnas förvaltning. För att principerna och systemen för prioriteringarna ska vara tydliga, enhetliga och transparenta krävs noggrann dokumentation i vilket syfte valen görs utifrån. Urval av värden görs enligt följande frågor.

- Vad krävs? Finns något som enligt kulturmiljölagen eller länsstyrelsens bedömningar måste finnas med i urvalet så skrivs det ner och motiveras.
- Vad är möjligt? Vissa av de tidigare dokumenterade värden kanske inte är möjliga att

gå vidare med. Notera vad, och varför. Hur är förändringskänsligheten? Även om något bedöms vara mycket värdefullt kanske det klarar av stora förändringar ändå.

- Vilka är de hotade och sällsynta och representativa värdena? De värdena som riskerar att försvinna av någon anledning, eller som är extra sällsynta eller utsatta, eller representativa för en tidsperiod eller typiskt för området och liknande kan vara något som bör reflekteras över i urvalet. Det kan vara relevant att prioritera och lyfta fram vissa kulturarv som kanske inte är de viktigaste utifrån deras kulturvärden, utan som bör belysas för att de riskerar att försvinna eller gå en negativ framtid tillmötes.

Om något är sällsynt i området eller i landet kan det vara intressant att ta upp detta i bedömningen, som behöver innehålla en motivering till varför det är sällsynt och en uppskattning av hur sällsynt det är. Likaså om det finns en hotbild mot kulturarvet, till exempel nedbrytning eller igenväxning, så bör även detta tas upp och motiveras, med beskrivning om vad hotet innebär och kan leda till.

- Vad vill vi berätta? Utifrån syftet och uppdraget bör beslut tas om vad som ska berättas. Till exempel kan man välja vilka berättelser som ska lyftas fram och utifrån det göra ett urval av de materiella kulturarv som tillhör berättelserna. Ett annat sätt är att framhäva de värden som speglar en viss period eller händelse. Stift och församlingar kan också ha strategier för vård av kulturarvet, dessa kan ligga till grund för ett urval.

Steg 6: Kommunicera kyrkliga kulturvärden och åtgärder

Om processen att samla in fakta och bedöma kulturvärden är omfattande så ska den slutliga dokumentationen vara kort, beskrivande, motiverande och pedagogisk. Projektgruppen har nu upprättat en lista på tänkbara kulturvärden och eventuella åtgärder som ska kommuniceras.

Här ligger en stor utmaning för hela kulturmiljösektorn och Svenska kyrkan att göra det kyrkliga kulturarvet intressant för alla människor, inte bara för gudstjänstbesökare och redan kulturarvsintresserade. När tänkbara värden dokumenterats gäller det att förmedla detta, dels till beslutsfattare i kyrkoråd, dels till myndigheter och till de människor församlingen vill vända sig till. Argument och motiveringar för de kulturvärden som valts ut som viktigast ska vara välgrundade. Här kan de motiveringar som använts i urvalsprocessen i steg fyra, användas till stöd. Att användning och vård av kulturarvet kan bidra till lokal och regional ekonomisk utveckling bör även vara viktiga argument i förvaltningen.

En del av projektgruppens dokumentation riktar sig till kyrkorådet med olika möjliga förslag till hur församlingen kan uppfylla målet med arbetet som rör det kyrkliga kulturarvet. Ett förslag till övergripande disposition för rapporten utgår från målen, att bevara, använda och utveckla det kyrkliga kulturarvet. Rapporten kan innehålla:

- de identifierade förutsättningarna och kulturvärdena,
- bevarandaspekter som skötselinstruktioner, klimat och säkerhet,
- redogörelse för hur kulturarvet kan användas i församlingens verksamhet med

konkreta utvecklingsförslag,

- en tydlig plan för tillgänglighet, öppethållande och hållbarhet.

Rapporten är en del av genomförandet och ska skrivas i samband med arbetsprocessen.

Dokumentationen ska vara en pedagogiskt utformad rapport där identifierade och bedömda kulturvärden noteras. Rapporten delges alla inblandade, allmänhet, deltagare i projektet, kyrkoråd, stift med mera.

Intressenter kan vara intresserade av att ta del av resultaten, men rapporten bör vara utformad i första hand till kyrkorådet utifrån erhållet uppdrag. Det kan därför finnas behov av att informera intressenterna på något annat sätt, till exempel genom en separat rapport eller genom ett informationsmöte där projektets resultat förmedlas och diskuteras.

Utvecklingsförslag

Avsnittet ska utvecklas i samråd med präst/teolog

Avsnittet kommer föreslå exempel på hur man kan använda kulturarvet i kyrkans grundläggande uppdrag. Texten är inte slutgiltig, men ger lite av en känsla för vad avsnittet ska innehålla.

Gudstjänst

Som kyrkoordningen föreskriver ska kyrkorummet och alla föremål vara till för att användas. En identifiering av de kyrkliga kulturvärdena i kombination med ett flexibelt sätt att genomföra gudstjänst ger möjligheter att använda kulturarvet på ett nytt sätt. Här spelar också den nya kyrkohandboken in då varje kyrkobyggnad har särskilda förutsättningar att skapa nya former för gudstjänsten.

Teologi

I ett alltmer genomkommersialiserat samhälle är rum för samtal i existentiella frågor, för andliga upplevelser och eftertanke, en bristvara. Kyrkorummen kan vara det andrummet.

Den som har tillräckliga förkunskaper om att tolka och läsa det teologiska budskapet i kyrkorummen och kyrkokonsten, föremålen och kyrkobyggnaden kan också få nya teologiska kunskaper och insikter genom att studera och reflektera över det som finns i kyrkorummet. Då handlar det, kort och gott, om kulturarvet som en resurs för kyrkans teologiska arbete.

Församlingen kan behöva hjälpa ovana besökare med att hitta föremål som är extra intressanta, och hjälpa till med tolkningen så att man kan förstå dess innebörd. Detta kan göras till exempel med informationsblad eller informationsskyltar eller med personlighandleddning. Vad som är bäst avgörs av platsen, föremålet, vem man vill vända sig till och vad man vill berätta.

Undervisning

I undervisningen om den kristna religionen, som är en del av församlingarnas uppdrag, finns mycket att hämta i kyrkorummet. Man kan genom de olika föremålen berätta hur kyrkan fungerar. En genomgång av den kyrkliga symboliken ger en klar och tydlig bild av hur man

betraktar kyrkan och teologin.

Man kan använda sig av historiska spår i kyrkrummen för att berätta om forna tider, hur kyrkan uppkom, hur man tidigare utövade religion och betraktat kyrkorummet och olika synsätt på kristna traditioner. Men även det som förenar olika religioner och livsåskådningar kan speglas och förmedlas genom kyrkorummet.

Bildkonst är ett bra exempel på undervisningsmaterial, och även bra till att förankra teologiska reflektioner och bibliska berättelser i. Alla bilder i kyrkorummet är där för att förmedla något. Antingen har de en symbolisk innebörd eller är de illustrationer till bibliska berättelser, som i sig bär ett budskap. Därför lämpar sig bildkonst till både undervisning och att förankra teologiska reflektioner i.

Ytterst sällan är de arkitektoniska elementen och de konstnärliga utsmyckningarna i rummet där av en slump. De har tillkommit av en anledning men kanske bevarats för att de varit kulturhistoriskt intressanta. Även om de kanske mest naturligt faller innanför de kulturhistoriska värdena kan man ta tillvara på dem även som kyrklig användbarhet. Man kan i konfirmationsundervisning diskutera kring motivet i till exempel en väggmålning, målningens ålder, skillnader på hur man tänkte när den gjordes och idag. Likaså kan man göra med medeltida dopfuntar eller altarpuppasatser, om man utforskar kyrkorummets detaljer kan man hitta mycket som är användbart. Motiven är där för att berätta något, varför inte hjälpa till med tolkningen lite bara?

Kyrkorummet kan också vara en pedagogisk resurs för skolor och andra utbildningsinstitutioner med stor potential för att lära om tro, historia, kultur och samhälle.

Diakoni och integration

Kulturarvet kan också vara en bra utgångspunkt för församlingar som vill satsa på integration då många känner igen sig hemma i kyrkans rum då bilder, symboler och berättelser berättar om det liv som alla delar.

Svenska kyrkan har möjlighet att erbjuda ungdomar arbetslivserfarenhet, framförallt på landsbygden där antalet arbetstillfällen är få. Det kan ge dem en språngbräda och referenser som leder till nya arbeten.

Det kyrkliga kulturarvet kan ge människor som inte är intresserad av att delta på gudstjänster eller har svårt att komma ut i arbetslivet en chans att finna gemenskap på deras egna villkor. Till exempel kan vård av kulturarvet vara ett medel för detta. Detta kan även ses som en del i kyrkans missionsarbete.

Lokal och regional utveckling

En öppen kyrka är en stor tillgång för turism och upplevelsenäring. Här har Svenska kyrkan en unik möjlighet att berätta traktens historia samtidigt som verksamheten lyfts fram. Det är också en unik möjlighet att skapa kontakter med människor som inte ser kyrkan främst som ett rum för andakt och lokal för massa utan för en plats för till exempel konst- och arkitekturupplevelser.

Stora kulturvärden kan locka många besökare, det gynnar även lokalt föreningsliv och företagande. Pilgrimsrörelsen är en unik möjlighet för Svenska kyrkan att knyta samman flera kyrkomiljöer som tillsammans ökar attraktionskraften.

Kulturevenemang

Svenska kyrkan är landets största kulturarrangör med ett stort antal arrangemang varje år. Kyrkor är lämpliga konsertlokaler som rymmer många människor och kan även inrymma konstupställningar, teater- och dansuppsättningar.

Revidera kulturvärden

Det dokument som skapas ska vara levande och användbart, därför kan församling eller stift behöva revidera och uppdatera det. Förändringar kan ha skett i kyrkan, kanske har ett högt värderat föremåls värde förändrat av olika anledningar, eller så har nya intressanta berättelser framkommit som är värda att lägga in i dokumentet.

För att bedömningarna ska vara tillräckligt aktuella och relevanta bör de ses över och revideras regelbundet och vid behov. Förslagsvis kan detta göras vart tionde år, i enlighet med Riksantikvarieämbetets föreskrifter till kulturmiljölagen om vårdplanens revision.

ARBETSPROCESS – PRIORITERING MELLAN FASTIGHETER ELLER INVENTARIER

Metoden för att prioritera mellan fastigheter eller inventarier bygger på att man gör dels den identifiering av kulturvärden som föreslås i tidigare kapitel. Denna bör utföras i fullständig version (modell A) när det handlar om prioriteringar. Vidare bör en behovsutredning göras. Denna innefattar ytterligare moment som beskrivs nedan. Inom denna arbetsprocess ingår i steg 2

Steg 1: Behovsutredning

För att över tiden hålla församlingen med ändamålsenliga lokaler och material (inventarier, inredning), till en rimlig ekonomisk effektivitet krävs kunskap och utredning i områden som planering, dimensionering, anskaffning av lokaler eller material, avveckling av lokaler eller material, ombyggnad, drift & skötsel, planerat underhåll, finansiering, uthyrning samt administration av lokalbeståndet. Utgångspunkten för utredningen är inte beståndet i sig, utan verksamhetens behov av lokaler och material, nu och i framtiden. Syftet är att uppnå en given verksamhetsnytta till lägsta möjliga totala kostnad för församlingen.

Med lämpliga intervall kan det egna lokal- och föremålsbeståndets ändamålsenlighet och ekonomiska effektivitet i relation till församlingens verksamhet behöva utvärderas.

Avvägningarna mellan verksamhetens behov, ekonomi, myndighetskrav, antikvariska aspekter, bindningar och risker är nästan alltid svår och komplex, men nödvändig för det helhetsperspektiv som krävs.

Resultatet från en behovsutredning använder man i en prioriteringsprocess som presenteras i steg 7.

Fastigheter

En effektiv lokalanvändning kräver en omfattande samverkan mellan kärnverksamheten och de fastighetsförvaltande delarna av en församling. Åtgärder som ombyggnader, effektivisering av fastighetsdrift eller förändring av lokalbeståndet utreds alltid i relation till de konsekvenser de får för kärnverksamheten och dess ekonomi.

För att utreda verksamhetens behov av lokaler kan följande frågor besvaras:

- Hur utvecklas verksamheten?

- Kommer verksamhetens behov av lokaler och att förändras?
- Har verksamheten rätt lokaler?
- Passar lokalerna för verksamhetens behov?
- Används lokalerna effektivt?
- Ligger drifts- och underhållskostnaderna på rätt nivå?

En metod som ofta används är scenarioplanering. Man skapar två eller flera olika scenarion för framtida lokalutveckling, och analyserar de totala ekonomiska effekterna av varje scenario. Detta för att komma fram till vilket scenario som levererar den önskade verksamhetsnyttan till lägst bedömd totalkostnad för församlingen. Ett scenario – ofta kallat nollalternativet – är att fortsätta bruka och förvalta det nuvarande lokalbeståndet. Detta ställs sedan i relation till andra scenarion, exempelvis att avyttra delar av lokalbeståndet eller att bygga om och hyra ut vissa byggnader. För att göra en sådan scenarioplanering krävs fastighetsekonomisk kompetens och strukturerad information om den aktuella verksamheten. Om sådan inte finns i arbetsgruppen är det projektledarens uppgift att ta in kompetensen för detta moment.

Föremål och inventarier

Om det inte är lokaler utan behovet av ett eller flera föremål som utreds, gör man på liknande sätt. Underhåll och skötselbehov utreds, liksom kostnader. Precis som ovan är det inte att utreda det nuvarande beståndet, utan behovet för nutid och framtid.

För att utreda verksamhetens behov av föremålet kan följande frågor besvaras:

- Hur utvecklas verksamheten?
- Kommer verksamhetens behov av föremålet att förändras?
- Finns rätt föremål för verksamheten?
- Passar föremålen för verksamhetens behov?
- Används föremålen effektivt?
- Ligger vårdkostnaderna på rätt nivå?

Steg 2: Kategorisera kulturvärden och användning

I de fall prioritering mellan objekt av något slag ingår i arbetsprocessen inleds det genom att varje objekt placeras in i två kategorier.

Kategorier

Kategorierna är uppdelade i bruksvärden och kulturhistoriska värden. Kategorierna är grova och syftar till att ge församlingen indikatorer om verksamheten eller kulturarvet är avgörande för hur förvaltningen ska kunna planeras och bedrivas i framtiden. I en kyrkomiljö som är mycket kulturhistoriskt värdefull kan det vara svårt att göra stora förändringar av kyrkan eller kyrkorummet som kan behövas för att församlingen ska kunna använda lokalen optimalt för sin verksamhet. En annan kyrka kan tvärtom ha stor betydelse för församlingens verksamhet men saknar betydande kulturvärden vilket gör att den har bättre förutsättningar att optimeras till den kyrkliga verksamheten.

Till exempel kan en kyrka få kategorin 1;2. Första siffran anger verksamhetskategori, andra siffran anger kategori utifrån kulturarv. Observera att ett objekt kan få fler än en siffra inom varje kategori men då endast 2 eller 3, till exempel 2,3;2,3. eller 1:2,3 och så vidare.

För att placera in objekt enligt skalan för bruksvärden kan man ta hjälp av tabellen nedan och den behovsutredning och utredning av kulturvärden som gjorts.

<i>Daglig användning</i>	Minst en aktivitet/verksamhet per dag under minst 300 dgr/år. Används mer än 3 dagar per vecka.	1
<i>Veckovis användning</i>	Minst en aktivitet/verksamhet per dag under minst 50 dgr/år, fördelat över året.	1 eller 2
<i>Visstidsanvändning</i>	Används mindre än 50 dgr/år för kyrkliga handlingar, konserter etc.	2 eller 3, eller 2-3
<i>Visstidsanvändning, sommar</i>	Används mindre än 50 dgr/år, nästan enbart under sommarmånaderna.	2 eller 3, eller 2-3
<i>Sporadisk användning</i>	Används mer än 1 dag och mindre än 20 dgr/år. som t.ex. vid högtidsevenemang, konserter och konferenser	2 eller 3, eller 2-3
<i>Används inte</i>	Ingen organiserad kyrklig användning, kan vara öppen för ströbesök.	3 eller 4
<i>Används inte, stängd</i>	Tekniska åtgärder vidtagna för minimerade kostnader, ”Malpåse”.	3 eller 4
<i>Ruin</i>	Täckning av murkrön, taklös byggnadskonstruktion.	3 eller 4

Grader av nyttjande. Den sista spalten i tabellen anger vilken av kategorierna nedan som objektet kan placeras in i gällande användning. De flesta nyttjandegraderna passar in i kategori två, huruvida utvecklingsmöjligheterna finns är beroende på varje kyrka. Detta gäller även om de ska placeras in i kategori 3.

Kategori - Bruksvärden

1. Optimal användning
2. Utvecklingsbar användning inom Svenska kyrkan
3. Utvecklingsbar användning utanför Svenska kyrkan
4. Otillräcklig utvecklingspotential

Objekten placeras även in på en skala med *kulturhistoriska värden*. För att placera objekt på den skalan tar man hjälp av identifieringen av kulturvärden som man gjort enligt metod för detta.

Kategori - Kulturhistoriska värden

1. Betydande värde som helhet
2. Utvecklingsbart värde
3. Betydande värde i delar
4. Inga betydande värden

Objektavgränsningar

Det som ska värderas är allt från kyrkomiljön som helhet, byggnaden, interiören, eller föremålet. Vilken nivå värderingen ska genomföras på, vilken omfattning värderingen ska ha och hur många av objekten som ska värderas är beroende på projektets ambition. Om man gör en utrymningsplan för inventarier ska varje föremål värderas för sig, för att sedan ställas mot de andra. Vid prioritering mellan kyrkomiljöer kommer varje objekt få en sifferkombination som anger objektets kulturvärden.

Scenarion

Metoden synliggör två tydliga scenarion som utmärker sig från alla andra scenarion. Första scenariot är när t.ex. en kyrka används optimalt av församlingen samtidigt som den har så stora och komplexa kulturvärden att ingen förändring är möjlig att tänka sig. Det andra scenariot är när kyrkan inte alls används eller kommer att kunna användas på sikt av församlingen samtidigt som kyrkan inte har några kulturvärden som anses betydelsefulla för församlingen idag eller kunna utvecklas på sikt. Definitionerna för de olika kategorierna är:

- 1;1 Objektet nyttjas fullt ut av församlingen i sin verksamhet och bör vara kvar i Svenska kyrkans ägo. Objektet behöver inte utvecklas eller förändras för att verksamheten ska kunna bedrivas på ett bättre sätt.

Objektet tillmäts ett betydelsefullt kulturarv i sin helhet, kan till exempel vara hela kyrkomiljön, kyrkorummet i sin helhet, ett eller flera föremål.

- 4;4 Objektet har ingen användning i församlingens verksamhet och har ingen potential för att utvecklas eller förändras för att verksamheten ska kunna bedrivas på ett bättre sätt.

Objektet har inga betydande kulturvärden.

Ytterligare två scenarion som är värt att nämna är när ytterligheter skapas i förhållandet

mellan användning i församlingens verksamhet och de befintliga kulturvärdena. Här har antingen den ena eller den andra kategorin företrädare inför de behov som finns i församlingen. Definitionerna för dessa kategorier är:

- 1;4 Objektet är viktigt för församlingen och används optimalt men saknar betydande kulturvärden.
- 4;1 Objektet är ointressant för församlingen men tillmäts stora kulturvärden genom objektets helhet. Vanligen kallas dessa kyrkor för museikyrkor.

Troligtvis kommer de flesta objekt hamna utanför ovanstående kategorier då de flesta objekt har potential att utvecklas. Alla andra scenarion är mer komplicerade att beskriva och kategorisera och de kräver mer långtgående analyser och högre ambitioner i projektet. Dessa scenarion definieras:

- 2-3;2-3 Objektet har potential att användas som resurs och utvecklas inom den kyrkliga verksamheten eller som kulturarv eller i samverkan. Kulturvärdet finns i objektets delar vilket gör att förändringskänsligheten är lägre än om värdet finns i helheten. Objektet har förutsättningar att användas på sikt, antingen av församlingen eller av andra.
- Övriga Det finns fler variationer, som till exempel 1;2 eller 2-3;4 dessa måste analyseras och bedömas för sig. Man kan utgå från ovanstående scenariobeskrivningar i bedömningen. Dessa övriga variationer ligger nära scenariobeskrivning 2-3;2.3 men med antingen kulturhistoriska värden och upplevelsevärden, eller bruksvärden högre eller lägre värderade.

Steg 3: Bestäm underhållsnivå och föreslå åtgärder

Beroende på hur kyrkor, tomter eller inventarier används och vilka kulturvärden de har kan förvaltningen anpassas för att få en effektiv och hållbar förvaltning på lång sikt. Detta handlar om antikvarisk bedömning och att noga använda alla de tidigare stegen i arbetsprocessen. Vad är viktigt för intressenterna? Vad har kommit fram i de tidigare urvalen? Det viktigt att man gör tydliga analyser och att man använder motiveringarna som finns till varför ett objekt är värdefullt, när man prioriterar.

Nedan presenteras olika underhållsnivåer för de huvudsakliga kategorierna samt lämpliga åtgärder:

1;1 Objekt med betydande kulturvärden i sin helhet

Behov i detta scenario bör åtgärdas så snart som möjligt. Objektet bör bevaras och tillgängliggöras med en hög ambition. Tillgängligheten bör bestå av att fysiska hinder undanröjs med stor hänsyn till befintliga kulturvärden och genom information, att berätta om kulturarvet, i sin helhet och i delar. Ambitionen av tillgänglighet i form av öppenhet bör vara att ha öppet större delen av året. Förvaltaren bör ha högsta möjliga ambition för objektets säkerhet och för de personer som arbetar där och för

besökare men ska vara anpassat efter befintliga kulturvärden. Underhållsnivån, material och metoder bör vara anpassade för de kulturvärden som finns och utföras med bästa möjliga kvalitet. Klimatet bör vara en kompromiss anpassad efter både de kulturhistoriska värdena och brukarna

En kyrka i detta scenario kan användas som huvudkyrka eller temakyrka.
För en byggnad i detta scenario kan följande utveckling av bruket övervägas:

- Fortsätta befintligt bruk
- Sambruk

Ett föremål i detta scenario kan följande utveckling övervägas:

- Fortsätta befintligt bruk
- Om skadat eller sprött, förvaras men ändå tillgängliggöras i t.ex. monter

Dessa föremål bör prioriteras i utrymningsplaner.

För en kyrkogård/begravningsplats/kyrktomt i detta scenario kan följande utveckling övervägas:

- Fortsätta befintligt bruk
- Sambruk

Positiva konsekvenser på sikt är att objektet bevaras och används och därmed har goda förutsättningar att uppfylla KML och överenskommelsen med staten om KAE. Genom att objektet används för den kyrkliga verksamheten finns det goda förutsättningar att uppfylla krav på säkerhet och tillgänglighet och därmed finns goda möjligheter att förvara värdefulla inventarier i kyrkobyggnaden.

Negativa konsekvenser på sikt är att utveckling av den kyrkliga kärnverksamheten hämmas då omistliga kulturvärden kan göra t.ex. en kyrkobyggnad mycket förändringskänslig. För objekt med extra hög användning finns risk för slitage.

4;4 Övertaligt objekt

Behov i detta scenario bör åtgärdas så snart som möjligt. Underhållskostnaderna för byggnader bör om möjligt skäras ned till sitt minimum. Församlingen bör ställa sig frågan och undersöka om fastigheten kan hyras ut eller avyttras.

För en byggnad i detta scenario kan följande övervägas:

- Uthyrning
- Kallställning
- Försäljning

- rivning

Ett föremål i detta scenario kan övervägas att:

- lämna tillbaka till långivare eller donator eller konstnär
- förvara på annan plats
- sälja eller donera till tredje part, t.ex konservatorsutbildning
- slänga

För en kyrkogård/begravningsplats/kyrktomt i detta scenario kan följande utveckling övervägas:

- .

Positiva konsekvenser på sikt är lägre kostnader. Pengar kan istället gå till den kyrkliga kärnverksamheten.

Negativa konsekvenser på sikt är att objekt inte bevaras i befintligt skick, objektet kommer inte att användas eller utvecklas i varken kyrka eller samhälle. Det finns risk att inte uppfylla lagkrav rörande drift, underhåll, klimat, säkerhet, tillgänglighet. Kulturhistoriskt värdefulla kyrkliga inventarier bör flyttas till annan plats för förvaring. Det gäller framförallt textilier, värdefulla inventarier och inventarier i metall. Ett exempel är orgelpipor i tenn då låg relativ luftfuktighet ökar risken för skador såsom tennpest.

1;4 Objekt utan betydande kulturvärden

Behov i detta scenario bör åtgärdas så snart som möjligt beroende på hur övriga förutsättningar inom verksamheten ser ut. I detta scenario är förändringskänsligheten mycket låg och församlingen bör ha mycket stora möjligheter att göra förändringar såsom till exempel om-, till- och nybyggnader. En 1;4 kyrka är utmärkt lämpad till församlingens huvudkyrka förutsatt att den uppfyller församlingens övriga krav. Tillgängligheten bör bestå av att fysiska hinder undanröjs och ambitionen för säkerheten ska vara hög för personal och besökare. Ambitionen av tillgänglighet i form av öppenhet bör vara att ha öppet större delen av året. Klimatet bör vara anpassat efter de som brukar objektet.

En kyrka i detta scenario kan användas som huvudkyrka eller temakyrka.

För en byggnad i detta scenario kan följande övervägas:

- fortsätta befintligt bruk

- anpassning för att gynna den kyrkliga verksamheten

Ett föremål i detta scenario kan övervägas att:

- fortsätta befintligt bruk

Om föremålet är från en kyrka som inte längre är i församlingens förvaltning bör följande övervägas:

- använda i annan kyrka i församlingen
- använda i annan kyrka utanför församlingen, svensk eller i utlandet.

För en kyrkogård/begravningsplats/kyrktomt i detta scenario kan följande utveckling övervägas:

- .

Positiva konsekvenser på sikt är att användning och utveckling av den kyrkliga kärnverksamheten gynnas. Det finns goda förutsättningar att uppfylla lagkrav för drift, underhåll, klimat, säkerhet, tillgänglighet.

Negativa konsekvenser på sikt är att objektet inte bevaras i befintligt skick.

4;1 Objekt med betydande kulturvärden i sin helhet

Behov i detta scenario bör åtgärdas så snart som möjligt beroende på hur förutsättningarna för förvaltning inom Svenska kyrkan ser ut. Här har kulturvärdet en självklar plats och alla åtgärder ska ske med stor hänsyn till dem, förutsatt att församlingen beslutar att behålla objektet. Möjlighet finns att försöka hyra ut, sambruka eller sälja objektet så länge de materiella kulturvärdena inte förstörs eller minskar. Stora förändringar i dessa miljöer är knappast möjliga. Tillgängligheten bör bestå av att fysiska hinder undanröjs med mycket stor hänsyn till befintliga kulturvärden och genom information, att berätta om kulturarvet, i sin helhet och i delar. Ambitionen av tillgänglighet i form av öppenhet bör vara att ha öppet större delen av sommaren. Förvaltaren bör ha högsta möjliga ambition för objektets säkerhet och för de personer som arbetar där och för besökare men ska vara anpassat efter befintliga kulturvärden. Underhållsnivån, material och metoder bör vara anpassade för de kulturvärden som finns och utföras med bästa möjliga kvalitet. Klimatet bör vara anpassad efter de kulturhistoriska värdena.

En kyrka i detta scenario kan användas som kulturkyrka.

För en byggnad i detta scenario kan följande övervägas:

- Sambruk
- Uthyrning

- Försäljning

Om föremålet är från en kyrka som inte längre är i församlingens förvaltning bör följande övervägas:

- Fortsätta befintligt bruk
- Använda i annan kyrka i församlingen
- Lämna tillbaka till långivare eller donator eller konstnär
- Placera på museum
- Förvara på annan plats

För en kyrkogård/begravningsplats/kyrktomt i detta scenario kan följande utveckling övervägas:

- .

Positiva konsekvenser på sikt är att byggnaden bevaras i befintligt skick.

Negativa konsekvenser på sikt är höga kostnader som inte kan kopplas till den kyrkliga kärnverksamheten. Objektet är också beroende av kyrkoantikvarisk ersättning för vård och underhåll. Då objektet inte används för den kyrkliga kärnverksamheten ökar risken att den inte prioriteras av förvaltare. Det finns en risk att inte lagkrav rörande drift, underhåll, klimat, säkerhet, tillgänglighet uppfylls. Besöksfrekvensen kan vara avgörande för hur t.ex. en kyrkobyggnad uppvärms. Kulturhistoriskt värdefulla kyrkliga inventarier och inredning, särskilt textilier och inventarier i metall såsom tennpipor kan vara i riskzonen och kan behöva flyttas till annan plats. Tillsynen är viktig att upprätthålla om värdefulla inventarier ska förvaras i byggnaden.

Föremål bör bevaras i kyrkan och dess förutsättningar bör ses över för bästa bevarande. Klimatskåp, montrar eller textiltförvaring kan övervägas, beroende på föremålets material. Dessa föremål bör prioriteras i en utrymningsplan

2-3;2-3 Utvecklingsbart objekt

Åtgärder i detta scenario är inte lika prioriterade som de ovanstående men bör planeras på sikt. Här bör underhållsnivå, klimat, tillgänglighet och säkerhet anpassas för varje enskild kyrkomiljö. Det är verksamheten eller de identifierade kulturvärden som styr ambitionen och omfattningen av åtgärderna. Speciellt är att kulturarvet har potential att utvecklas antingen inom den kyrkliga verksamheten eller som en verksamhet utanför den. Exempel på det kan vara kulturarvet som närings- eller

turistverksamhet eller diakonal verksamhet. Det kan också finnas goda förutsättningar att samverka med närliggande organisationer eller näringar. Därför är det inte uteslutet att se om objektet kan hyras ut eller säljas.

En kyrka i detta scenario kan användas som temakyrka eller kulturkyrka. För en byggnad i detta scenario kan följande övervägas:

- anpassning för att gynna den kyrkliga verksamheten
- anpassning för att gynna annan verksamhet
- sambruk
- uthyrning
- kallställning
- försäljning

Ett föremål i detta scenario kan övervägas att:

- fortsätta befintligt bruk

Föremål som är övertaliga från en kyrka som inte längre är i församlingens förvaltning och placeras i detta scenario kan följande övervägas:

- använda i annan kyrka i församlingen
- använda i annan kyrka utanför församlingen, svensk eller i utlandet.
- lämna tillbaka till långivare eller donator eller konstnär
- placera på museum
- förvara på annan plats
- sälja eller donera till tredje part, till exempel konservatorsutbildning

För en kyrkogård/begravningsplats/kyrktomt i detta scenario kan följande utveckling övervägas:

- .

Positiva konsekvenser på sikt är att objektet bevaras, används och utvecklas i både kyrka och samhälle. Det finns goda förutsättningar att uppfylla lagkrav för drift, underhåll, klimat, säkerhet, tillgänglighet.

Negativa konsekvenser på sikt är att utveckling av den kyrkliga kärnverksamheten kan hämmas då objektet kan vara mer eller mindre förändringskänsliga. Objektet är i viss mån beroende av kyrkoantikvarisk ersättning.

De konsekvenser som gäller scenario 1;1, 4;4 osv. kan i mindre grad även gälla scenario 2-3;2-3.

1;2-3 Objekt med utvecklingsbart värde och/eller betydande värde i delar

Åtgärder i detta scenario är inte lika prioriterade som i scenarier med prioritering 1 eller 4 i båda kategorierna. Men eftersom den används i hög grad av Svenska kyrkan är den högre prioriterad än övriga scenarion. En 1;2-3 kyrka är lämpad till församlingens huvudkyrka förutsatt att den uppfyller församlingens övriga krav. Här bör verksamheten väga tungt i beslut om förändringsarbeten. Likaså gällande beslut om underhållsnivå, klimat, tillgänglighet och säkerhet. Man kan dock inte utesluta att det finns betydande kulturvärden som är omistliga vilket kan hämma utveckling av verksamheten.

Tillgängligheten bör bestå av att fysiska hinder undanröjs med hänsyn till både brukare och kulturvärden samt genom information, att berätta om kulturarvet. Ambitionen av tillgänglighet i form av öppenhet bör vara att ha öppet större delen av året.

En kyrka i detta scenario kan användas som huvudkyrka eller temakyrka. För en byggnad i detta scenario kan följande utveckling av bruket övervägas:

- Fortsätta befintligt bruk
- Anpassning för att gynna den kyrkliga verksamheten
- Sambruk

Ett föremål i detta scenario kan övervägas att:

- .

Föremål som är övertaliga från en kyrka som inte längre är i församlingens förvaltning och placeras i detta scenario kan följade övervägas:

- .

För en kyrkogård/begravningsplats/kyrktomt i detta scenario kan följande utveckling övervägas:

- .

Positiva konsekvenser

Negativa konsekvenser

2-3;1 Objekt med utvecklingsbar användning inom eller utom Svenska kyrkan

Åtgärder i detta scenario är inte lika prioriterade som i scenarier med prioritering 1 eller 4 i båda kategorierna. Denna typ av kyrka är vanligen populär för kyrkliga handlingar och kulturvärden som finns representerade bör då väga tungt i beslut om eventuella förändringsarbeten. Likaså gällande beslut om underhållsnivå, klimat, tillgänglighet och säkerhet. Tillgängligheten bör bestå av att fysiska hinder undanröjs med stor hänsyn till befintliga kulturvärden och genom information, att berätta om kulturarvet, i sin helhet och i delar. Ambitionen av tillgänglighet i form av öppenhet bör vara att ha öppet minst en dag i veckan året runt och större delen av sommaren.

Speciellt är att kulturarvet har potential att utvecklas antingen inom den kyrkliga verksamheten eller som en verksamhet utanför den. Exempel på det kan vara kulturarvet som närings- eller turistverksamhet eller diakonal verksamhet. Det kan också finnas goda förutsättningar att samverka med närliggande organisationer eller näringar. Eftersom användningen är relativt hög bör den vara kvar i Svenska kyrkans ägo men kan istället brukas tillsammans med andra eller hyras ut.

En kyrka i detta scenario kan användas som kulturkyrka.

För en byggnad i detta scenario kan följande utveckling av bruket övervägas:

- Fortsätta befintligt bruk
- Anpassning för att gynna den kyrkliga verksamheten
- Anpassning för att gynna annan verksamhet
- Sambruk
- Uthyrning

Ett föremål i detta scenario kan övervägas att:

- .

Föremål som är övertaliga från en kyrka som inte längre är i församlingens förvaltning och placeras i detta scenario kan följande övervägas:

- .

För en kyrkogård/begravningsplats/kyrktomt i detta scenario kan följande utveckling övervägas:

- .

Positiva konsekvenser

Negativa konsekvenser

4;2-3 Objekt med utvecklingsbart värde och/eller betydande värde i delar

Åtgärder i detta scenario är inte lika prioriterade som i scenarier med prioritering 1 eller 4 i båda kategorierna. Men eftersom den är övertalig i kyrklig mening så är den högre prioriterad än övriga scenarion. Underhållskostnaderna för byggnader bör om möjligt skäras ned till sitt minimum men det ska ske med hänsyn till de kulturvärden som finns representerade. Det gäller även beslut om klimat, tillgänglighet och säkerhet. I detta scenario är det stor risk att kulturhistoriskt värdefulla kyrkliga inventarier behöver flyttas och förvaras på annan plats. Ambitionen av tillgänglighet i form av öppenhet bör vara en gång i veckan under större delen av sommaren.

För en byggnad i detta scenario kan följande utveckling av bruket övervägas:

- Anpassning för att gynna annan verksamhet
- Sambruk
- Uthyrning
- Kallställning
- Försäljning

Ett föremål i detta scenario kan övervägas att:

- .

Föremål som är övertaliga från en kyrka som inte längre är i församlingens förvaltning och placeras i detta scenario kan följande övervägas:

- .

För en kyrkogård/begravningsplats/kyrktomt i detta scenario kan följande utveckling övervägas:

- .

Positiva konsekvenser

Negativa konsekvenser

2-3;4 Objekt med utvecklingsbar användning inom eller utom Svenska kyrkan

Åtgärder i detta scenario är inte lika prioriterade som i scenarier med prioritering 1 eller 4 i båda kategorierna. Denna skulle kunna vara en mindre församlings huvudkyrka eller en temakyrka med stora möjligheter att anpassa den efter den kyrkliga verksamheten. Läget är viktigt för planering för en ökad användning i framtiden. Här är det den kyrkliga verksamheten som helt ligger till grund för beslut om underhållsnivå, klimat, tillgänglighet och säkerhet.

Eftersom användningen inte är optimal finns det goda förutsättningar att samverka

med närliggande organisationer eller näringar. Därför är det inte uteslutet att se om objektet kan brukas tillsammans med andra eller hyras ut.

En kyrka i detta scenario kan användas som temakyrka.

För en byggnad i detta scenario kan följande utveckling av bruket övervägas:

- Fortsätta befintligt bruk
- Anpassning för att gynna den kyrkliga verksamheten
- Anpassning för att gynna annan verksamhet
- Sambruk
- Uthyrning

Ett föremål i detta scenario kan övervägas att:

- .

Föremål som är övertaliga från en kyrka som inte längre är i församlingens förvaltning och placeras i detta scenario kan följande övervägas:

- .

För en kyrkogård/begravningsplats/kyrktomt i detta scenario kan följande utveckling övervägas:

- .

Positiva konsekvenser

Negativa konsekvenser

Kyrkoordningen reglerar upplåtelse och avyttrande av kyrkor. Kulturmiljölagen reglerar ombyggnader. Se mer under kapitel *förutsättningar*.

Användning och kostnader

Det är inte bara kyrkliga kulturvärden som är avgörande för vilken åtgärd som är lämplig för kyrkomiljöerna. Möjligheten och kostnaden för drift och underhåll kan spela in i beslutet.

Nedan visas hur drift och underhåll förhåller sig till användningsintensitet.[†] Detta kan användas som hjälp för att avgöra vilka av de ovan föreslagna åtgärderna inom kategorierna för kyrkliga kulturvärden som är bäst lämpad ur driftsynpunkt.

I diagrammen nedan visas också användningsintensiteten kopplat till kostnader. De visar att man sparar pengar först när en byggnad inte används medan kostnader för inventarier och kyrkotomter inte minskar vid minskad användning. För inventarier ökar dessutom kostnaderna då behov av tillsyn antas öka.

[†] Tabell och diagram från *Handbok i hållbar energianvändning för kyrkan* (2009)

Då Svenska kyrkan har förbundit sig att tillgängliggöra det kyrkliga kulturarvet genom överenskommelsen med staten kan bara kyrkor kategori 4;4 i realiteten tas helt ut bruk. Oavsett om kyrkan används dagligen eller sporadiskt kommer en församling inte kunna göra större besparingar. Därför är det viktigt att kyrkornas användning optimeras för att få största möjliga nytta för investerade pengar, oavsett om nyttan är för den kyrkliga verksamheten eller ur samhällssynpunkt.

UTKAST

BEDÖMNING, BESLUT OCH VERKSTÄLLNING

Texten ska utvecklas och kopplas till de två sista blå rutorna i modellen.

Dokumentationen och rapporten med förvaltningsförslag ligger nu som underlag till beslut i kyrkorådet som har till uppgift att ta ut riktningen för framtiden. Vilka förslag kan församlingen gå vidare med, på vilka sätt ska förvaltning utföras, vad ska förändras och vilka beslut skjuts upp på framtiden? Efter bedömningen ska beslut fattas av beställaren.

Rapporten ska vara ett antaget dokument.

När kyrkorådet beslutat om vilken förvaltning och förändring som ska utföras så verkställs beslutet genom att kyrkorådet delegerar uppgifter och ser till att ha relevant bemanning till uppgifterna. Om nya kompetenser eller konsulter behöver anställas så krävs upphandling.

Vidare ska de nya direktiven implementeras internt och externt.

REFERENSER

Kulturhistorisk värdering och urval – Plattform för arbete med att definiera, värdera, prioritera och utveckla kulturarvet (2014) Riksantikvarieämbetet

Kulturmiljölag (1988:950)

Handbok för arbetet med kyrkoantikvarisk ersättning version 1.2 (2014) Svenska kyrkan

kulturmiljöarbete i en ny tid, betänkande av kulturmiljöutredningen. SOU 2012:37

Att vårda en kyrka(2001)Riksantikvarieämbetet och svenska kyrkan

Kulturhistorisk värdering och bedömning(XXXX) Axel Unnerbäck, Riksantikvarieämbetet

Handbok för barnkonsekvensanalyser i Svenska kyrkan (2012)Svenska kyrkan

Handbok i hållbar energianvändning för kyrkan (2008) Dan Melander, Verbum

Pbl

Förslag till nationellt genomförande av Unescos konvention om skydd av det immateriella kulturarvet, 2009

Convention for the safeguarding of the intangible cultural heritage2003

Kulturmiljöförordning (1988:1188)

Miljöbalk (1998:808)

Begravningslag (1990:1144)

UTKAST